

Шор элинде наристеге байланыштуу ырым-жырымдар

Шор элинде балдарга арналган каада-салт, ырым-жырымдар арбын. Үч баланын энеси жана үч неберенин таенеси Алефтина Майтакова бизге мурда шорлор жаңы төрөлгөн балдарды кантип коргоп, аларга кандайча кам көргөнү тууралуу айтып берди.

Нурсултан Аттокуров тревел-фотограф: Блог ачуу аркылуу Кыргызстанды дүйнөгө таанытам дегем

Инстаграмды карап жатып, Кыргызстандын ажайып кооздугун чагылдырган сүрөттөрдү көп көрүп калабыз. Аларды кимдер тартат деген суроо жок дегенде бир жолу оюңузда жаралса керек. Кыргызстандын кереметтүү кооздугун тартып жүргөн тревел-фотографтардын бири Нурсултан Аттокуров. Сүрөттөрдү тартуу кандай процесс, бул тармакка кантип келип калгандыгы тууралуу Нурсултан мырза менен маек курдук.

«АҢ-СЕЗИМДҮҮ КЕРЕКТӨӨНҮН ЭҢ ЧОҢ ПАЙДАСЫ - АДАМ МИНИМАЛДУУ НЕРСЕГЕ ЫРААЗЫ БОЛУП, БАКТЫЛУУ ЖАШАГАНЫНДА»

Адам баласы күнүмдүк жашоо образында өзү жашап турган айлана-чөйрөдө бар болгон бардык мүмкүнчүлүктөн кеңири пайдаланат. Бирок ошол эле учурда аны аң-сезимдүү түрдө колдонуу жоопкерчилигин бардыгы эле сезе бербейт. Канткенде биз максималдуу өнүгүү менен айлана-чөйрөгө минималдуу таасир бере алабыз? Эмне үчүн биз аң-сезимдүү керектөөгө өтүшүбүз керек? Мына ушул суроолордун алкагында Кыргыз-Түрк "Манас" университетинин Инженердик факультетинин деканы, экология илимдеринин кандидаты, доцент Нурзат Тотубаева менен маектештик.

Манас

25

ЖЫЛ YIL

RANKED

2023

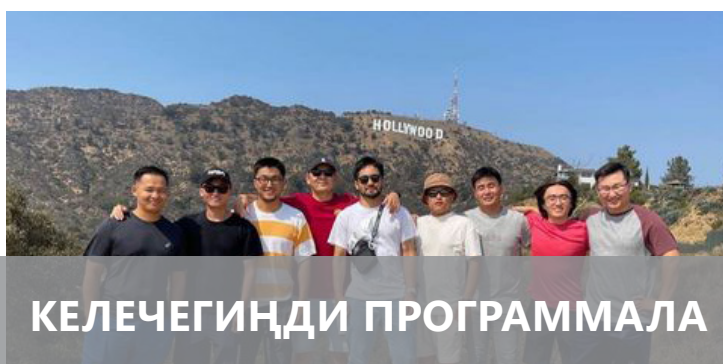
WORLD UNIVERSITY RANKINGS

Кыргыз-Түрк "Манас" университети дүйнөдөгү эң мыкты 1422 университеттин катарына кирди

Табият жашоосун улантсын, адам таза дем алсын!

09

КЕЛЕЧЕГИҢДИ ПРОГРАММАЛА

15

Кыргыз-Түрк “Манас” университети дүйнөдөгү эң мыкты 1422 университеттин катарына кирди

КАБАР: Батухан Атеш
ФОТО: MEDIAMANAS

Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин QS (Quacquarelli Symonds) версиясы боюнча дүйнөдөгү университеттердин рейтингинде эң мыкты 1422 университеттин ичинде 801-орунга ээ болду. Ошентип, Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин дүйнөлүк рейтингине кирген Кыргызстандагы биринчи жана жалгыз университет болуп калды. Буга чейин Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин 2019-жылдан тарта QS регионалдык рейтингинде (Чыгыш Европа жана Борбордук Азиядагы жогорку окуу жайлардын рейтингинде) акыркы үч жылда өзүнүн позициясын дайыма жакшыртуу менен орунга ээ болуп келген.

Үстүбүздөгү жылы QS (Quacquarelli Symonds) рейтингинде 2462 окуу жай каралып, алардын ичинен 1422си дүйнөдөгү эң мыкты деп табылган. Бул дүйнөнүн мыкты университеттеринин ардактуу тизмесине Азиядан - 439, Африкадан - 32, Европада - 483, Латын Америкасынан - 190, Түндүк Америкадан - 232, Океаниядан - 46 жогорку окуу жайлары кирген. Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин Азия университеттеринин ичинде 245- орунду ээлейт.

Рейтингде Борбордук Азия мамлекеттеринен Казакстандан - 16 жогорку окуу жайлары көрсөтүлгөн. Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин Борбордук Азияда 11-орунду ээлейт. Рейтингге АКШдан 202, Түркиядан 24, ал эми Россиядан 48 университет кирген.

QS (Quacquarelli Symonds) (<https://www.topuniversities.com>) жогорку билим берүүнүн глобалдык секторунда тиешелүү кызматтарды, аналитиканы жана прогноздорду камсыз кылган дүйнөдөгү ири мекемелердин бири болуп саналат.

QS (Quacquarelli Symonds) университеттерди төмөндөгүдөй критерийлер боюнча баалайт: жогорку окуу жайдын академиялык кадыр-баркы

(Academic Reputation), окуу жайдын жумуш берүүчүлөр арасында аброю (Employer Reputation), окутуучулар менен студенттердин санынын катышы (Faculty/Student Ratio), окутуучулардын илимий иштерине шилтемелердин индекси (Citations per faculty), эл аралык изилдөө тармагы (International Research Network), бүтүрүүчүлөрдү иш менен камсыз кылуунун деңгээли (Employment Outcomes), чет өлкөлүк окутуучулардын үлүшү (International faculty ratio) жана чет өлкөлүк студенттердин үлүшү (International student ratio).

Эң алдыңкы 10 орунду АКШ, Британия жана Швейцариянын жогорку окуу жайлары алган:

1. Массачусетс технологиялык институту (MIT) - АКШ
2. Кембридж университети - Улуу Британия
3. Стэндфорд университети - АКШ
4. Оксфорд университети - Британия
5. Гарвард университети - АКШ
6. Калифорния технологиялык институту - АКШ
7. Лондон Империял Колледжи - Британия
8. UCL - Британия
9. ETH Zurich - Швейцария
10. Чикаго университети - АКШ

Борбордук Азиядагы алгачкы VR-LAB долбоору

КТМУнун санариптештирүү иш-чараларынын алкагында Борбор Азияда алгачкы жолу ишке ашып жаткан долбоорду тааныштыруу программасы 2022-жылдын 22-мартында КТМУнун инженердик факультетинде жайгашкан Бируни VR-LABда өткөрүлдү.

Аталган долбоорунун таанытуу программасына Түркиядан Газиантеп шаарынын мэри Фатма Шахиндин башкы кеңешчиси докт.Мехмет Берк, лабораториялык программаны университетке белек кылган Naga Technology Башкармалыгынын төрагасы Зафер Карадайы жана долбоорду ишке ашырууда салым кошкон проф.докт.Эрдал Бай катышты.

Программада ректордун кеңешчиси, экономика жана башкаруу факультетинин деканынын милдетин аткаруучу проф.докт.Серхат Бурмаоглу, университеттин баш катчысы доц.докт.Октай Өзгүл жана Бируни VR-LAB лабораториясынын курулушуна өзгөчө салым кошкон, лабораториянын курулуш этабын жетектеген Адабият факультетинин Педагогика бөлүмүнүн профессору, лабораториянын координатору проф.докт.Мехмет Ариф Өзербаш да катышты.

Түркиянын президенти Эрдогандын санариптик мобилизацияга байланыштуу жарлыгынын алкагында жасалган кадам

Университеттин ректору, проф.докт. Алпаслан Жейлан: «Биздин университетке өзгөчө көңүл бөлүп, натыйжалуу иштешибизге чоң колдоо көрсөтүп келген президентибиз Режеп Таййип Эрдогандын санариптик мобилизацияга карата жарлыгына ылайык Борбордук Азияда алгачкы жолу КТМУ Бируни VR-LAB долбоорубуз пайдалуу болот деп үмүт-төнөбүз», - деди.

Билим сапатын учурдагы мүмкүнчүлүктөргө ылайык жогорулатуу

КАБАР: MEDIAMANAS
ФОТО: MEDIAMANAS

КТМУда VR-LAB долбоору тааныштырылды

Кыргыз-Түрк “Манас” университетинде (КТМУ) “Бируни VR-LAB” долбоору тааныштырылды.

КТМУнун ректору проф.докт. Алпаслан Жейлан VR-LABдын түзүлүшүнө салым кошкон жаш окумуштууларга жана университеттин кызматкерлерине ыраазычылыгын билдирди. Ректордун маалыматына ылайык, өткөн жылы 8 лаборатория курулган, бул жылы да 8 лаборатория куруу пландалып, студенттердин билим сапатын жакшыртууга мүмкүнчүлүктөр дагы кеңейүүдө.

КТМУга 1 миллион доллар грант

Мамлекеттин түзгөн шарттары менен катар башка мүмкүнчүлүктөрдү дагы пайдаланып, жаңы инвестицияларды тартуу аракеттеринин акыбети кайтканын айткан проф.докт.Жейлан университетке грант катары 1 миллион долларга жакын медициналык, техникалык жана технологиялык материалдарды алынганын билдирди.

Проф.докт.Жейлан сөзүн: «Газиантептин урматтуу жетекчилерине университетибизге колдоо күткөнүбүздү билдиргим келет. Түрк дүйнөсүнүн бул көрүнүктүү мекемесине салым кошуу, Түрк дүйнөсүнүн эң чоң капиталы болгон адам ресурстарына салым кошуу дегенди билдирет. Ар бир адам өз салымын чын жүрөктөн кошот деп толук

ишенебиз» деп жыйынтыктады.

Санариптештирүү процессинде дагы бир жаңы жетишкендик

КТМУнун биринчи проректору, проф.докт. Асылбек Кулмырзаев: «Санариптештирүүнүн билим берүү тармагында ролу чоң экендигин биз пандемия мезгилинде көрдүк. Билим берүү тармагында пандемиянын пайдалуу жактары болду. Биз санариптик чөйрөдө окуу процессин ийгиликтүү жүргүздүк. Азыр мындай лабораториянын курулушу университеттин дагы бир жетишкендиги. Программалык камсыздоо жана компьютердик инженерия тармагында билим алып жаткан студенттерибиз абдан таланттуу жаштар. Алар бул жерде абдан натыйжалуу иштерди аткара алышат. Бул лаборатория алар үчүн жакшы мотивация булагы болуп бере алат», - деди.

Виртуалдык реалдуулук менен жемиштүү жана эффективдүү окутуу

Лаборатория жана анын окутуудагы пайдасына токтолгон проф.докт. Өзербаш: «Албетте, булардын баарын биринчи кезекте ректорубуздун салымы жана анын жетекчилиги астында ишке ашырып жатабыз. Биз жасаган

буга чейинки иштер иштин башталышы гана. Мугалимдерибиздин колдоосу менен келечекте мындан да чоң иштер аткарылат», - деди.

Виртуалдык реалдуулуктагы окуу платформалары аркылуу студенттерге ар түрдүү чөйрөлөрдүн реалдуулугун сездирүү мүмкүн экенин билдирген проф.докт. Өзербаш: «Билим берүү процессине канчалык сезүү органдары көп катышса, үйрөнүү ошончолук тез жана сиңимдүү болот. Виртуалдык реалдуулук каражаттары аркылуу биз студенттин көрүү жана угуу сезимдеринен сырткары жыт билүү жана тийүү сезимин дагы иштетүүгө аракет кылабыз. Демек, студент билим берүү процессиндеги ар кандай абалдарды өзү ичинде жашап жүргөндөй сезимдер менен өткөрөт», - деди.

Баары үчүн ачык лаборатория

Проф.докт.Өзербаш: «Учурда санариптик класс катары каралган лабораториябызда жогорку сапаттагы компьютер жана компьютерге туташкан ультра виртуалдык реалдуулук көз айнеги, ошондой эле интерактивдүү доска жана проекциялык аппарат бар. Бул бир эле кафедра же факультет үчүн эмес, биздин бардык студенттер жана академиктер үчүн ачык лаборатория болот. Бул лабораторияда коомдук илимдер, табигый илимдер, медицина илимдери, спорт илимдерине тиешелүү сабактардын ар кандай мазмуну чыгарылат. Бул жер келечекке байланыштуу пландар түзүлө турган лаборатория болот. Биздин бакалавриат студенттерибиз бул жерде эксперименттерди жүргүзөт, магистрант жана докторанттарыбыз диссертацияларынын практикалык бөлүгүн, ал эми мугалимдерибиз долбоорлорун, практикалык иштеринин бардык түрлөрүн ушул жерде ишке ашыра алышат», - деди.

Таанытуу программасында ректор проф.докт.Жейлан жана биринчи проректор, проф.докт. Кулмырзаев виртуалдык лаборатория тиркемесин сынап көрүштү. Ректор жана биринчи проректор конокторго университетке кошкон салымы үчүн ыраазычылык баракчаларын тапшырышты.

ТР Маданият министринин орун басары Ахмет Демиржан окуу жайга келди

Бишкекте 16-20-июнь күндөрү түрк тасмаларынын жумалыгы өтөт. Бул тууралуу «Жергиликтүү ой пикир» коому билдирди.

Жейлан жолугушууга келген конокторду жылуу тосуп алды.

Белгилей кетсек, Түрк кинолорунун жумалыгы «Арноо – Ыйык күрөш» тасмасы менен ачылат.

Иш-чара боордош өлкөлөр Кыргызстан менен Түркиянын кино тармагына көпүрө болот. Бул багыттагы байланыштарды чыңдайт, бекемдейт. Жумалыкта белгилүү режиссерлордун сыйлык алган эмгектери менен катары алардын популярдуу тасмалары да көрсөтүлөт. Ошондой эле, бул мыкты фильмдер аркылуу түрк киносуна сереп салууга “панорамалык” мүмкүнчүлүк түзүлөт.

2022- жылдын 16-20-июнь күндөрүндө Бишкекте өтө турган Түрк тасмалары жумалыгында «Арноо – Ыйык күрөш», «Сүйүү айттырбай келет», «Үнсүз дарак», «Ичимдеги каарман» кинолору жана «Стамбулдун сакчылары» аттуу анимациялык фильмдер акысыз көрсөтүлөт.

Ошондой эле жумалыктын алкагында көрүүчүлөргө түрк киносунун атактуу адамдары менен жолугууга, алар менен баарлашууга, жакындан таанышууга да мүмкүнчүлүк түзүлөт. Жолугушуу Кыргыз-түрк Манас университетинде болот.

Маалыматка караганда, Түрк тасмаларынын 6-жумалыгынын бет ачары «Россия» кинотеатрында өткөрүлөт.

Маданий иш-чара Түркия Республикасынын Маданият жана туризм министрлигинин, Түркия Кинематография департаментинин, Түркиянын Кыргызстандагы элчилигинин жана Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин колдоосу менен «Жергиликтүү ой пикир» коому тарабынан уюштурулган.

Түркиянын Маданият жана туризм министринин орун басары Ахмет Мисбах Демиржан жана түрк киносунун атактуу актёрлору Дилек Өзгүр, Сердар Дениз, Желал Ал жана режиссерлор Файсал Соисал, Синан Сертел, Өнер Кылыч окуу жайга келип, университеттин жетекчилери жана коммуникация факультетинин студенттери менен жолугушуп, жаштардын бир топ кызыккан суроолоруна жооп беришти.

Окуу жайдын ректору, профессор Алпаслан

“Иш-жаранын жүрүшүндө Түркиядан келген режиссерлер, актерлер жана продюсерлер менен Кыргызстандык кино актерлору жолугушуп, бирдиктүү долбоорлорду ишке ашыруу үчүн эки тараптуу сүйлөшүүлөрдү өткөрөт.

Мындай жумалык Кыргызстанда 2014-жылдан бери уюштурулуп келет.

КАБАР: MEDIAMANAS
ФОТО: MEDIAMANAS

Байгелүү сыйлыктарга ээ болгон «Шамбала» фильминин бет ачары

Үстүбүздөгү жылдын 30-мартында университеттин «Маданият» борборунда Кыргыз Республикасынын Эл артисти, белгилүү кино-режиссер, коммуникация факультетинин ага окутуучусу Артыкпай Сүйүндүковдун «Шамбала» тасмасынын бет ачары өткөрдү.

«Шамбала» тасмасы жазуучу Чыңгыз Айтматовдун «Ак кеме» повестинин негизинде 2020-жылы тартылган. Ошол эле жылы Шанхай эл аралык кинофестивалында тасманын дүйнөлүк премьерасы болгон.

Кыргызда «шам» - «жарык» дегенди билдирет. «Шамбаланын» түзмө-түз мааниси «шам» - «бала» же «жарык чачкан бала» деген маанисин туюндурат.

Бет ачарга университеттин жетекчилери, жазуучу Ч.Айтматовдун бир тууган карындашы, коомдук ишмер Роза Айтматова, КТРКнын башкы директору К.Иманалиев, Түркиянын радио жана телеберүү мекемесинин башкаруу кеңешинин мүчөсү Огуз Гексу, ошондой эле белгилүү окумуштуулар, көрүнүктүү коомдук жана маданият ишмерлери, журналисттер, студенттер жана чыгармачыл топ катышты.

Иш-чара «Шамбала» көркөм тасмасынын танытуу жана Артыкпай Сүйүндүков тасманы тартууга Чыңгыз Айтматовдон уруксаат алып, жазуучу батасын бергенин билдирген тасманын көрсөтүлүшү менен башталды.

Анда «Бул тасманы тартуу үчүн Айтматов агабыздын көзү тирүү кезинде уруксаатын алып, аны менен талкуулап, сүйлөшкөнбүз. Ошондо тасманы башкача көз караш менен тартаарымды түшүндүргөм. Тасманы тартууга жазуучу батасын берген», - деп билдирди Сүйүндүков.

Куттуктоо сөзүндө университеттин ректору, профессор Алпаслан Жейлан тасманын режиссеру менен сыймыктанаарын билдирди:

«Артыкпай Сүйүндүков окуу жайыбызды, Кыргызстанды жана Түрк дүйнөсүн дүйнөлүк абройлуу кинофестивалдарда ийгиликтүү көрсөтүп, байгелүү сыйлыктарга ээ болду. Сиздей таланттуу адам менен жалпы «Манас» университети жана бүтүндөй Түрк дүйнөсү сыймыктанат. Биз сизди баалайбыз жана чыгармачылыгыңызды ар дайым колдойбуз».

Биринчи проректор, профессор Асылбек Кулмырзаев Артыкпай Сүйүндүков эл аралык кинофестивалдарда Кыргызстандын атынан эң мыкты деңгээлде катышып жатканын жана бир мекемеде иштеп, замандаш болгонуна сыймыктанаарын айтып, ишине ийгилик каалады.

Куттуктоо сөздөрүнө кийин режиссердун телекоммуникация жана кино жаатындагы ийгиликтери белгиленип, университеттин жетекчилери КТМУнун 25 жылдык юбилейлик медалын тапшырды. Ошондой эле КТРКнын башкы директору Кайрат Иманалиев фильм аркылуу кыргыз эли дүйнөгө таанылып жатканын баса белгилеп, тасманын режиссеру Артыкпай Сүйүндүковду «КТРКнын отличниги» төш белгиси менен сыйлады.

Фильм алган сыйлыктар жана номинациялар:

1. Россиянын кинематография искусствосунун НИКА академиясынын КМШ, Балтия жана Грузия өлкөлөрү боюнча категориясы «МЫКТЫ ТАСМА» сыйлыгы – режиссер Артыкпай Сүйүндүков
2. Шанхай Эл аралык кинофестивалынын «ПАНОРАМА» программасы «КАТЫШУУЧУ»
3. Калькута (Индия) Эл аралык кинофестивалы «МЫ-

КАБАР: MEDIAMANAS
ФОТО: АҚЫЛПАЙ САГЫНБЕК КЫЗЫ

4. КМШ жана Балтия өлкөлөрүнүн ХХІХ КИНОШОК ачык кинофестивалы «МЫКТЫ АКТЕР» – Артур Аманалиев
5. «МЫКТЫ КОМПОЗИТОР» – Мурзали Жеенбаев
6. IMAGINEINDIA (Испания) Эл аралык кинофестивалы «МЫКТЫ ОПЕРАТОР» – Акжол Бекболотов жана Мурат Алиев
7. Азия өлкөлөрүнүн (Лос Анджелес) Дүйнөлүк кинофестивалы (AWFF) «МЫКТЫ РЕЖИССЕР» – режиссер Артыкпай Сүйүндүков «Көрүүчүлөрдүн көңүлүнө татыган фильм»
8. Түрк дүйнөсүнүн «КОРКУТ АТА» Эл аралык кинофестивалы «МЫКТЫ РЕЖИССЕР» – режиссер Артыкпай Сүйүндүков
9. «БУДЕМ ЖИТЬ» Эл аралык Москва кинофестивалы «МЫКТЫ ОПЕРАТОР» жана «КИНОФЕСТИВАЛДЫН ПРЕЗИДЕНТИНИН СЫЙЛЫГЫ» – Акжол Бекболотов жана Мурат Алиев
10. Moving (Иран) Эл аралык кинофестивалы. «МЫКТЫ ОПЕРАТОР» – Акжол Бекболотов жана Мурат Алиев «МЫКТЫ КОМПОЗИТОР» Мурзали Жеенбаев, «МЫКТЫ ҮН РЕЖИССЕРУ» – Бакыт Ниязалиев жана Калыбек Шерниязов, «МЫКТЫ МОНТАЖ» – Наргиза Маматкулова, Караш Жанышов, Эльдияр Мадаким, «МЫКТЫ ГРИМ» – Айгүл Кыдыралиева, «МЫКТЫ КОСТЮМ» – Айгүл Кыдыралиева, «МЫКТЫ VFX» – Элдияр Мадаким, Изат Абдраимов.
11. New Creators Кино сыйлыгы (Франция), «Эң мыкты Драмалык фильм»
12. Rain Жаратылыш жөнүндө Эл аралык кинофестивалы (Индия), «Эң мыкты фильм»
13. Мындан тышкары Кыргызстандын Оскар комитети тарабынан «Шамбала» тасмасы Оскар сыйлыгына талапкер болгон

Ректор ТүркПАнын отурумунда сөз сүйлөдү

КАБАР: MEDIAMANAS
ФОТО: MEDIAMANAS

2022-жылдын 24-июнунда Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин ректору, профессор Алпаслан Жейлан, биринчи проректору, профессор Асылбек Кулмырзаев Түрк тилдүү өлкөлөрдүн Парламенттик ассамблеясынын (ТүркПА) жыйынына катышты.

Ысык-Көл облусунун Чолпон-Ата шаарындагы президенттик конференц-залында өткөрүлгөн жыйынга Кыргыз Республикасынын Парламентинин спикери Талант Мамытов, Түркиянын Улуу Улуттук жыйынынын спикери Мустафа Шентоп, Азербайжан Улуттук жыйынынын спикери Сахибе Гафарова, Казакстан Парламентинин спикери Ерлан Кошанов жана ТүркПАнын башкы катчысы Мехмет Сүрея катышты.

Иш-чарага ТүркПАга мүчө Кыргызстан, Азербайжан, Түркия, Казакстан мамлекеттери, Венгрия байкоочу катары катышты. Өзбекстан менен Түркмөнстандын делегациялары ардактуу конок катары чакырылган.

Тараптар парламенттер аралык кызматташтыкты арттыруу маселелерин талкуулап, 2023-2028-жылдарга карата ТүркПАнын стратегиялык жол картасын бекитишти. Ошондой эле социалдык ишкердикти өнүктүрүүгө багытталган бир катар моделдик мыйзамдардын долбоорлору каралды. ТүркПАга төрагалык кылуу милдети Казакстандан Кыргызстанга өтүп, жыйынтыгында Чолпон-Ата декларациясы кабыл алынды.

Университеттин ректору, профессор Алпаслан Жейлан Түрк тилдүү өлкөлөрдүн Парламенттик ассамблеясынын (ТүркПА) отурумунда сүйлөгөн сөзүндө:

“Кыргыз-Түрк “Манас” университети QS (Quacquarelli Symonds) эл аралык уюмунун версиясы боюнча дүйнөдөгү университеттердин рейтингинде эң мыкты 1422 университеттин ичинде 801-орунга ээ болду. Алэми Түркиядагы ЖОЖдордун арасынан “Манас” университети 7-орунда турат. Биз муну менен токтоп калбай, “Түрк дүйнөсүнүн санарип жарандыгы” долбоорун иштеп чыктык. Бул долбоор аркылуу 9 өлкөдөн 90 университеттен 10 миңге жакын жаштар түрк дүйнөсүнүн белгилүү окумуштуу жана лидерлеринен пайдалуу сабактарды алышты. Ошондой эле Орхун алмашуу программасынын негизинде 150 студент жана окутуучу тажрыйба алмашуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту. Кыргыз-Түрк “Манас” университети билим берүүдө дүйнөнүн өнүгүшү менен тең тайлашып, заманбап технологиялар менен жабдылып, окутуучу-профессордук курамы күчтөнүп, 25 жыл ичинде Кыргызстандагы ал-

дыңкы окуу жайга айланды. Биздин максатыбыз - кадыр-барктуу, эл аралык деңгээлдеги абройлуу университет болуу жана Түрк дүйнөсүнүн жаштарына сапаттуу билим берип, орток маданий баалуулуктарыбыздын негизинде биримдик, ынтымак, достук, тилектештик сезимдерин өз ара айкалыштырып, түрк дүйнөсүнүн цивилизациясы тууралуу түшүнүккө ээ кылуу, өлкөлөрүбүздүн өнүгүшүнө салым кошкон, эл аралык деңгээлде иштөө жөндөмүнө, жогорку квалификациялуу сапаттуу билимге ээ жана коом алдында жоопкерчиликтүү, чынчыл, абийирдүү жаштарды тарбиялоо.” - деди.

Университеттин ректору, профессор Алпаслан Жейлан жана биринчи проректору, профессор Асылбек Кулмырзаев “Медиа Манас” медиа борборуна берген маегинде Чолпон-Ата шаарында ТүркПАнын жолугушуусу өтүп, анда абдан маанилүү чечимдер кабыл алынып ТүркПАнын жаңы баракчасы ачылып жатканын жана Түрк дүйнөсүнүн жогорку окуу жайлары катары “Манас” университети да өз салымын кошууга аракет кылып жатканын баса белгилешти.

КАБАР: MEDIAMANAS
ФОТО: MUHAMMED ÜLGER

Жаңы маалымат технологиялары жана медиа

Үстүбүздөгү жылдын 29-мартында Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин коммуникация факультетинде “Жаңы маалымат технологиялары жана медиа” аталышында эл аралык жыйын болуп өттү.

ларга токтолду: “Убакыттын, технологиянын өнүгүшү менен жаңы түшүнүктөр ортого чыгууда. Жыйынды Кыргызстан жана Түркиянын көрүнүктүү медиа өкүлдөрүн бир жерге топтоп, медиа тармагында билим алып жаткан студенттерге жаңы маалымат технологиялары жана медиа тууралуу маалымат берели деген максатта уюштурдук. Жаңы медиа салттуу медиага салыштырмалуу таасири абдан күчтүү. Келечекте салттуу медиа артта калып, интернет жана чөнтөк телефон аркылуу маалымат алмашуу биринчи орунга чыгууда. Келечекте ал өсүүнүн үстүндө болот”.

боюнча орун басары Уланбек Сатиев “Кыргыз ТВ жана радиоберүүлөрүндө жаңы маалымат технологиялары”, Түркия радио жана телеберүү мекемесинин башкаруу кеңешинин мүчөсү, доцент Огуз Гөксу “Санариптештирүү жана коомдук дипломатия”, Түркия радио жана телеберүү мекемесинин кабар координаторунун орун басары Зихни Огуз Акын “Коомдук телеберүүдөгү журналистика”, “Кыргызфильм” киностудиясынын башкы директору Акжол Бекболотов “Жаңы технологиялар жана кино” темаларынын алкагында маалымат менен бөлүшүп, катышуучулардын суроолоруна жооп беришти.

Иш-чарага университеттин ректору, профессор Алпаслан Жейлан, биринчи проректор, профессор Асылбек Кулмырзаев, коммуникация факультетинин деканынын м.а, профессор Мехмет Сезаи Түрк, университеттин окутуучулары, студенттер жана медиа өкүлдөрү катышты.

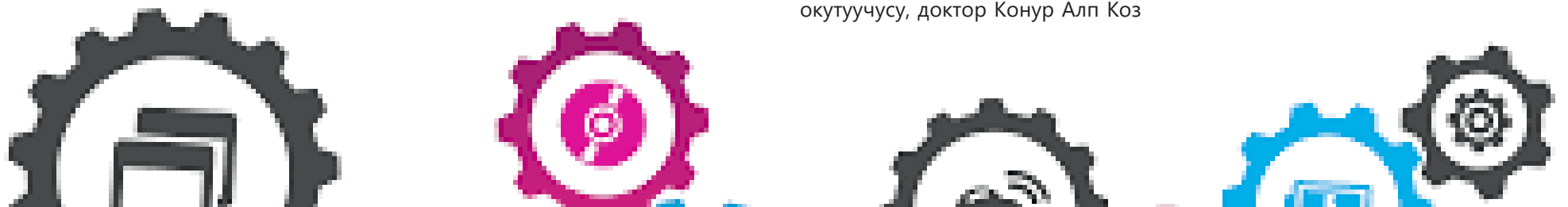
Коммуникация факультетинин деканынын м.а. Мехмет Сезаи Түрк иш-чаранын мааниси тууралуу бу-

Жыйын эки бөлүктөн туруп, биринчи онлайн форматында КТРКнын башкы директорунун телеберүүлөрү

Иш-чаранын экинчи бөлүгү блоггер Айканыш Ибрагимова “Блогдун тарыхы жана өнүгүшү”, Анкара аяы Байрам Вели университетинин окутуучусу, доктор Конур Алп Коз

“Жарандык журналистика” туурасында маалымат бериши менен суроо-жооп форматында улантылды.

Мындан тышкары жыйынга Түркия Республикасынын Коммуникация башкармалыгынын адиси Зейнеп Зелан, “Анадолу” маалымат агенттигинин Азия жана Кавказ аймагынын башчысы Толга Өзенч, ATV техникалык маселелер боюнча директору Харун Урганжы онлайн форматта катышты.

Дүйнөлүк университеттер арасында “Манаста” биринчи болуп, Салттуу спорт оюндарынын майданы ачылды

КАБАР: MEDIAMANAS
ФОТО: MEDIAMANAS

2022-жылдын 15-июнунда Кыргыз-Түрк “Манас” университетинде Дүйнөлүк этносспорт конфедерациясынын төрагасы Билал Эрдогандын катышуусу менен Дүйнөлүк университеттер арасында “Манаста” биринчи болуп, Салттуу спорт оюндарынын майданы ачылып, алгачкы «Спорттук оюндар кубогу» өттү.

Иш-чарага Дүйнөлүк этносспорт конфедерациясынын төрагасы Билал Эрдоган, КРнын Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министри Азамат Жаманкулов, Түркиянын Кыргызстандагы атайын жана толук ыйгарымдуу элчиси Ахмет Садык Доган, университеттин ректору, профессор Алпаслан Жейлан жана биринчи проректор, профессор Асылбек Кулмырзаев, Азербайжандын Кыргызстандагы элчиси Латиф Сейфеттин Оглу Гандилов, Монголиянын элчиси Ганхуяг Содном, Афганистандын элчиси Сайед Надер Хуссейин Садат, Венгриянын элчиси Шандор Дороги, Түркменистандын элчиси Шадурди Мередов, Ибн Халдун университетинин Камкорчулар кеңешинин төрагасы, профессор Ирфан Гүндүз, Ибн Халдун университетинин ректору, профессор Атилла Аркан, Пакистан жана Казакстан элчилигинин өкүлдөрү, салттуу спорт оюндарынын күйөрмандары жана массалык маалымат каражаттарынын өкүлдөрү катышты.

Алгач жаңы майданда тогуз коргоол, ордо, кыргыз күрөш, салбуурун, айкур жана эр эңиш боюнча оюндар өтүп, ачылыш салтанатта жеңүүчүлөр сыйланды.

Белгилей кетсек, Кыргыз Республикасындагы гана эмес, дүйнөлүк масштабдагы окуу жайлардын ичинен “Манас” университети биринчилерден болуп Түрк тилдүү элдердин салттуу спорт оюндарын уюштуруп, атайын ат майданын ачып жатат. Университет ата-бабалардын унутта калып бара жаткан салттуу оюндарын жандантууга кам көрүп келет. Ушундан улам окуу жайда Салттуу оюндар жана спорт изилдөө борбору атайын институтка айландырылган. Негизги максаты салттуу оюндарды жайылтуу, элдердин түпкү тамыры, теги менен байланышын бекемдөө жана жаштардын кызыгуусун башка нукка буруу болуп саналат. Бул багытта тогуз коргоол, жаа атуу, көк бөрү оюндарын өткөрүү максатында кампуста биринчи жолу салттуу оюндар аянтчасы түзүлдү.

Ошондой эле атайын “Манас” университетинин көк бөрү командасы да түзүлгөн.

Маданият – бул бир улуттун кан тамыры. Мен Орто Азияда өмүрүмдүн 25 жылдан көп бөлүгүн жашадым. Түрк маданиятынын элементин ар бир түрк тилдүү улуттан көрүп, күбө болдум. Кыргызстанда бул кызматка дайындалганда эки багытка өзгөчө көңүл бурдум. Биринчиси – саламаттыкты сактоого байланыштуу медициналык факультетти ачуу, экинчиси – салттуу спорт оюндарыбызды кайрадан жандандыруу жаатында иш алып баруу. Быйыл ушул эки милдеттин тең ишке ашырылышын Кудай буюруптур. Салттуу оюндар боюнча ишти аткарууда Дүйнөлүк этносспорт конфедерациясынын төрагасы Билал Эрдоган чоң колдоо көрсөттү. Кудай буюрса, кийинки жылы Кыргызстанда түрк дүйнөсүнүн университеттеринин ортосунда салттуу спорт оюндары боюнча мелдештерди өткөрүүнү пландап жатабыз. Максатыбыз — Кыргызстандын туусун эң чоң бийиктиктерге көтөрүү жана өткөн доордун шаңын келечекке карай алып жүрүү. Мындайча айтканда, Кыргызстанда дүйнөдө биринчи жолу – университеттер арасында салттуу оюндар майрамы өткөрүлөт, - деди университеттин ректору, профессор Алпаслан Жейлан.

Бүткүл дүйнөлүк этносспорт конфедерациясы үчүн Бишкек жана Кыргызстан өзгөчө орунга ээ экендигин баса белгилеген Билал Эрдоган, бул конфедерацияны түзүү идеясы алгач Кыргызстанда жаралганын айтып, “Манас” университети салттуу спорт майданын куруу боюнча долбоорду жалпыга билдиргенде абдан кубангандыгын баса белгиледи.

Урматтуу Алпаслан Жейлан мырзаны куттуктап, ыраазычылыгымды билдирем. Бул жерде бүткүл түрк дүйнөсүндөгү университеттер ортосунда мелдештер өткөрүлөрүнө жана университеттердин салттуу спорттук тайпалары түзүлөрүнө ише-

нем. Ушул ишке салым кошкондордун баарына ыраазычылык билдирем. Максатыбыз - салттуу спортту чыңдоо. Бул маселе бардык өлкөлөрдө колго алынышы керек. Ошондой эле салттуу спорттун түрлөрү өлкөлөр ортосундагы мамилелерди чыңдоого да өз салымын кошот. Арийне, Кыргызстан салттуу спорт оюндары боюнча эң күчтүү өлкөлөрдүн бири. Үч жолу Дүйнөлүк көчмөндөр оюндарынын Кыргызстанда өткөрүлгөндүгү муну айгинелеп турат, - деди Бүткүл дүйнөлүк этносспорт конфедерациясынын төрагасы Билал Эрдоган.

Түркиянын Кыргызстандагы элчиси Ахмет Садык Доган Салттуу спорт оюндары майданынын ачылышы менен куттуктап, ата-бабалардан бери келе жаткан бул салттуу оюндарды кайрадан жандандыруу жана өнүктүрүү керектигин айтты.

КРнын Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министри Азамат Жаманкулов Салттуу спорт оюндарынын аянтынын курулушу Кыргызстан үчүн абдан пайдалуу, улуттук оюндардын өнүгүшүнө «Манас» университетинин салымы чоң жана келечекте бул аянтта чоң-чоң мелдештер өтөөрүнө ишенем деди.

Иш-чара концерттик программа менен коштолуп, “Манас каналы”, “Манас ФМ” радиосу жана социалдык тармактар аркылуу түз ободо көрсөтүлдү.

Башкы катчы Султан Раев “Манаста”

2022-жылдын 28-апрелинде ТҮРКСОЙДУН башкы катчысы Султан Раев Кыргыз-Түрк «Манас» университетине келип, окуу жайдын жетекчилиги менен жолугушту.

КАБАР: MEDIAMANAS
ФОТО: MEDIAMANAS

Жолугушууда С.Раев ТҮРКСОЙДУН башкы катчылык кызматына киришкендеги Кыргызстанга болгон иш сапарынын алгачкы жолугушуусу “Манас” университетине болуп жатканын жана Кыргызстандагы эң алдыңкы жогорку окуу жайы менен кызматташуу чоң сыймык экенин баса белгиледи.

Ал эми окуу жайдын ректору, профессор Алпаслан Жейлан жана биринчи проректор, профессор Асылбек Кулмырзаев С.Раевди ТҮРКСОЙДУН башкы катчысы болуп дайындалышы менен куттуктап, университетке келишин кубануу менен кабыл алышканын билдиришти.

Жыйында тараптар кызматташуу боюнча келишимге кол коюшту.

«Манас» ХХІ бүтүрүүчүлөрүн уядан учурду

КАБАР: MEDIAMANAS
ФОТО: MEDIAMANAS

2022-жылдын 22-июнунда Ч.Айтматов атындагы студенттик шаарчанын ачык асман спорттук аянтчасында 2021-2022-окуу жылынын КТМУнун «Бүтүрүүчүлөрүн уядан учуруу» салтанаты болуп өттү.

Мына, бүгүн, бүтүрүүчүлөрүбүздү куттуу уябыздан учуруп жатабыз. Студенттерибизге акыл-насаатын айтып, татыктуу билим берген кадырлуу эжей-агайлардын эмгеги чоң. Бул ак эмгегиңиздер үчүн ар бириңиздерге терең ыраазычылык билдирем!

Кыргыз-Түрк “Манас” университети билим берүүдө дүйнөнүн өнүгүшү менен тең тайлашып, заманбап технологиялар менен жабдылып, окутуучу-профессордук курамы күчтөнүп, 25 жыл ичинде Кыргызстандагы алдыңкы окуу жайга айланды. Биздин максатыбыз - кадыр-барктуу, эл аралык деңгээлдеги абройлуу жана белгилүү университет болуу жана Түрк дүйнөсүнүн жаштарына сапаттуу билим берип, өз адистигинде эң мыкты, өзүнө ишенген, орток маданий баалуулуктарыбызды баалай билген, коом алдында жоопкерчиликтүү, чынчыл, абийирдүү, түрк дүйнөсүнө жана дүйнөлүк илимге салым кошкон жаштарды даярдоо.

Урматтуу бүтүрүүчүлөр! Силер Кыргызстандын эле эмес, бүткүл дүйнө жүзү боюнча эң мыкты университетти аяктап, жаңы турмуш жолуна аттанып жатасыңар. Мындан аркы сапарыңарда ар бир бурулуш өзүңөрдүн чечимиңерден көз каранды болот. Эмгекчил болгула! Силер өлкөбүздүн жүгүн көтөргөн илимдүү, билимдүү жаштардан болоруңарга толук ишенем. Силер-келечек ээси, жаркын жашоонун жаратуучуларысыңар!

Азыркы заман - билимдүүнүн, жогорку маалыматтык технологиянын, атаандаштыка туруштук бере турган жаратуучулардын жана интеграциянын заманы. Сиздер ушул мезгил менен кошо кадам шилтеп, Кыргызстандын жана жалпы Түрк дүйнөсүнүн билимдүү, адептүү жана маданиятуу жаштарынан болосүздөр деген ишеним чоң.

Жолуңар ачык, келечегиңер кең болсун!

Биринчи проректор, профессор

Асылбек Кулмырзаев университеттин 21- бүтүрүүчүлөрүн жогорку окуу жайды бүткөндүктөрү менен куттуктап, ак жол каалады.

“Бүгүн 21-ирет бүтүрүүчүлөрүбүздү уядан учуруп жатабыз. 25 жыл аралыгында Түрк дүйнөсүнө, жалпысынан 10000ден ашуун адистерди даярдап, мына бүгүн 800дөн ашык бүтүрүүчү кесиптик турмуш жолуна аттанып отурат. Окуу жайыбыз өзүнүн миссиясына жараша заманбап билимге ээ, жаңы технологияларды өздөштүргөн, дүйнөгө көз карашы түз, улуттук жана жалпы адамзаттын баалуулуктарына туура баа берген, патриоттук сезимге ээ адистерди тарбиялап чыгарууда. Биздин бүтүрүүчүлөрдү дүйнөнүн бардык жеринен кездештирүүгө болот. Алар өздөрүнүн татыктуу иши жана ийгиликтүү турмуш жолу менен Манас атабыздын ысымын жана окуу жайыбыздын кадырын дүйнөгө татыктуу таанытып жүрүшөт. Биз бүтүрүүчүлөрүбүз менен ар дайым сыймыктанабыз. Биздин студенттер достукту бекем туткандыгы, ата-мекенин сүйгөндүгү, үй-бүлө баалуулуктарын баалагандыгы жана иштеген жеринде өз милдеттерин так аткаргандыктары менен өзгөчөлөнүп турушат. Келечекте ата-энеңердин жана билим берген мугалимиңердин эмгегин актайсыңар деп терең ишенем. Ак жол силерге, кымбаттуу бүтүрүүчүлөр! Жолуңар ачык болсун ар дайым!

КР Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министри Азамат Жаманкулов бүтүрүүчүлөрдү маанилүү күнү менен куттуктады. Ал Кыргыз-Түрк “Манас” университетин бүтүрүү мүмкүнчүлүгүнө ар ким ээ боло бербегенин жана келечекте бүтүрүүчүлөр жашоодогу кыял, максат, мүмкүнчүлүктөр сыяктуу баалуулуктарды жоготпой, мамлекетке жана элге ак эмгектен кызмат кылуу керектигин баса белгиледи:

“Урматтуу студенттер, алгачкы ийгилигиңер менен чын жүрөгүмдөн куттуктайм! Бактыңар бар экен Кыргыз-

станда эң алдыңкы, эң ийгиликтүү окуу жайды аяктап жатасыңар. “Манас” университети бүгүнкү күндө дүйнөлүк мейкиндикке өзүнүн кесипкөйлүгү, көп багыттуулугу жана чебердиги менен дүйнөлүк алдыңкы университеттердин катарына кирип отурат. Учурда көп кырдуу дүйнөдө силер үчүн бардык мүмкүнчүлүктөр ачык. Өзүңөргө терең ишенип, бийик максаттарга умтулгула. Дал силерден жана силердин күч-аракетиңерден өлкөнүн эртеңки келечеги көз кранды. Билим гана адамды эркин жана бийик кылат. Андыктан алган билимиңер менен келечекте өлкөнүн өнүгүшүнө салым кошкон, эл үчүн кызмат кылган жаштардан болосуңар деп ишенем. Турмуш жолуңар ар дайым ачык болуп, ийгиликтер коштоп жүрсүн!”, - деди министр.

Андан кийинки иш-чара университеттин алдыңкы үч бүтүрүүчүсүн куттуктоо, ардак тактага университет эң алдыңкысынын атын калтыруу салты менен уланды. Бул күнү өлкөбүздөгү алдыңкы университеттердин алдында бара жаткан Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин дипломуна ээ болгон балдары үчүн эне-аталар чексиз кубанычка батып турду. Бүтүрүүчүлөрдүн кечки салтанатын эстрада жылдыздарынын концерти көркүнө чыгарып, салюттар атылып жатты.

«Университеттин эң мыкты бүтүрүүчүсү» номинациясына туризм факультетинин саясат иши жана гид кызматы бөлүмүнүн бүтүрүүчүсү Дильноз Сыдыкова, экинчи орунга экономика жана башкаруу факультетинин эл аралык байланыштар бөлүмүнүн бүтүрүүчүсү Баяман Таалайбеков, үчүнчү орунга табигый илимдер факультетинин биология бөлүмүнүн бүтүрүүчүсү Мээрим Медетбек кызы татыктуу болушту. Андан соң “Университеттин эң алдыңкы бүтүрүүчүсү” деген номинацияга ээ болгон Дильноз Сыдыкова ардак тактага өзүнүн ысымын калтыруу каадасын аткарды. Кече бүтүрүүчүлөргө бүтүргөндүгү тууралуу күбөлүктөрдү тапшыруу салтанаты жана белгилүү кыргыз эстрада ырчыларынын катышуусунда даярдалган концерт менен аяктады.

1995-жылы Кыргыз жана Түркия Республикалары тарабынан биргелешип түзүлгөн жана өзгөчө статуска ээ болгон эл аралык жогорку окуу жайыбыз 25 жылдын ичинде жалпысынан экономика, тарых, түркология, инженерия, журналистика, туризм тармагындагы 10000ден ашуун адистерди даярдап, турмуш жолуна аттандырган. Университетибиз быйыл 21-бүтүрүүчүлөрүн тагыраак айтканда, ар кандай кесипке ээ болгон 868 бүтүрүүчүнү уядан учуруп жатат.

«Бүтүрүүчүлөрдү уядан учуруу» салтанаты бир канча маанилүү коноктордун катышуусунда өтүп, кечеге Кыргызстандын Маданият, маалымат, туризм жана жаштар саясаты министри Азамат Жаманкулов, Түркия Республикасынын Бишкектеги элчиси Ахмет Садык Доган, Түндүк Кипр Түрк Республикасынын Бишкектеги өкүлү Мехмет Давулжу, КТМУнун ректору, профессор Алпаслан Жейлан жана биринчи проректор, профессор Асылбек Кулмырзаев, Стамбул Арел университетинин Камкорчулар кеңешинин төрагасы Өзгүр Гөзүкара, университеттин профессордук-окутуучулук курамы, бүтүрүүчүлөр жана алардын ата-энелери катышты.

Азем бүтүрүүчүлөрдүн парады менен башталып, эки өлкөнүн гимни ойнолуп, бүтүрүүчүлөр ант беришти.

Университеттин ректору, профессор Алпаслан Жейлан өзүнүн куттуктоо сөзүн бүтүрүүчүлөргө татыктуу билим берген мугалимдерге ыраазычылык билдирүү менен баштады.

“Кымбаттуу бүтүрүүчүлөр, кадырлуу кесиптештер жана урматтуу ата-энелер! Жалпыңарды бүгүнкү салтанатуу күн менен чын-жүрөгүмдөн куттуктайм!

Акылдан адаштырып, тозок отуна түшүргөн ала качуу

Ала качууга дуушар болгон кыздын психологиялык абалын элестетип көрүңүзчү. Коом көбүнчө кыздардын качан уурдалганын, анын кесепеттерин жана күнөөлүү тараптарды талкууга алуу менен чектелет. Ал эми кыздын ала качуудан алган психологиялык жабыркоосу тууралуу көп учурда сөз деле болбойт. Болбосо, өз иши менен көчөдө баратканда 3-4 адам келип, эркине каршы унаага салып кеткенде кыз психологиялык өтө оор соккуга кабылат. Анысы аз келгенсип, үйгө келгенден кийин аялдардын кызды отургузуш үчүн аны жулмалап, жемелеп, коркутуп, отурбай кетсе, каргыш айтып, көндүргөнгө аракет кылгандары аны ого бетер психологиялык басымга дуушар кылат. Бул макалада биз ала качуудан жабыркаган кыздардын кандай психикалык жагдайларга туш болору жана ала качуунун кесепети алардын келечектеги жашоосуна кандай таасир тийгизери тууралуу сөз болот.

Ала качууга дуушар болгон кыз

Өзүнөн 10 жаш улуу киши ала качып кеткен 20 жаштагы Кундуздун (аты өзгөртүлдү) окуясы

Таежем ала качуунун курмандыгы кылды

Университеттин 2-курсун аяктагандан кийин каникулга апамдыкына Балыкчыга бардым. Бир күнү таежем телефон чалып: "Үйгө келип конок болуп кет, бизге да жардам берген болосуң", - деп атып Жети-Өгүзгө чакырды. Бала кезимден бери жайкы каникулуму дайыма ошол жакта өткөргөндүктөн, ойлонбостон алардын үйүнө жөнөп кеттим. Бир күнү таежем "сени бир жакшы адам менен тааныштырам, сага жагат" деп калды. Таежемдин айткандарын мен олуттуу деле кабыл алган жокмун. Себеби, таежем менин университетте окуганымды жана күйөөгө тийүү жөнүндө оюм жок экенин билчү. Ошентсе да таежем керелден-кечке таанышып эле кой деп сурана бергенинен тажап, мейли жөн эле телефон аркылуу таанышып кутулайын деп, макул болдум. Көрсө, ал адам менден 10 жаш улуу экен. Таежеме ачык эле жашы улуу киши менен неге тааныштырыңыз деп нааразычылыгымды айттым. Ал укмаксанга салып, тиги кишини айылыбызга чакырып коюптур. Таежем менен акыйлашып отургум келбей, макул, жолугайын да анын өзүнө оюмду айтайын деп жолугушууга бардым.

Үч уктасам түшүмө кирбеген адам ала качып кетти

Тиги неме таежемдикине унаа айдап келиптир. Унаасына жакындап калганымда, кайдан-жайдан 4 киши пайда болуп, мени унаага түртүп салып, телефонумду тартып алышты. Башында эмне болуп жатканын түшүнгөн жокмун. Өзүмдү жоготуп коюптурмун. Мунун баары түшүмдө эмес, өңүмдө болуп жатканын түшүнгөнүмдө, мени кое бергиле деп суранып ыйлай баштадым. Эмне кыларымды билбей эсим ооду. «Эмнеге аны менен жолугууга

чыктым экен, айылга эмнеге бардым, университеттеги окуум эмне болот, баары бүттүбү?» деп өзүмдү жемеледим.

Апамдын жардамга келбегени чыккынчылыкка тете сокку болду

Ошентип, мени алып качкан адамдын айылына бир топ жолду артка калтырып кирип бардык. Унаа токтоду, жанымдагы кишилер чыгып, алардын артынан аялдар келип мени жулмалап унаадан түшүрүүгө аракет жасап калышты. Аялдардын алдары келбей калганда мени уурдап алып келгендердин бири сүйрөп алып түштү. Мындай зордук-зомбулукка эч качан дуушар болгон эмесмин. Мен кыйкырып, жардам сурап жаттым. Бирок бүт дүйнө мага каршы болуп тургандай. Мага бул учурда эч ким жардам бербешин, мындай оор жагдайда жалгыз экенимди, алсыз экенимди түшүнүп жаттым. Ошондой болсо дагы болгон күчүмдү топтоп башыма жоолук салдырбай айлам кеткенде, ал жактагы аялдар менен урушуп, мушташтым. Көгөрүп атып телефонумду алдым. Эң биринчи таежеме чалдым, анткени бул адамдарды ал гана тааныйт эле. Көрсө, мени ушундай абалга алып келген дал ушул таежем экен. Уккан кулагыма ишенбей, аябай таң калдым. Бирок мен таң кала турчу нерселер али алдыда экен. Андан сон эң ишенген адамым, таянар желөгүм апама чалдым. Апам трубканы алып "Кызым сага бакыт каалайм" деп коюп койду. Апамды да таежем бузуп коюптур. Баары бүттү дедим да үмүтүмдү үздүм. Өмүрүмдө мындай чыккынчылыкты көргөн эмесмин. Апама же таарынарымды билбейм же ачууланаарымды билбейм. Ойлонуп отуруп эжеме чалдым. Дагы жакшы эжем мени түшүнүп, "даяр тур, азыр алып кетем" деди.

Эжем кантип апамды көндүргөнүн билбейм. Бир саат өтпөй, эжем апам менен келип урушуп-тартышып атып мени алып кетишти. Ошентип, мен бир балээден куткарылдым. Ал-

бетте. ала качкандарды сотко берип, тиешелүү жазасын алса экен дегем, бирок туугандарыма боорум ооруду. Анан апамдын мени алып баса бергени тууралуу ушак-айың кептер болду, акыбалды дагы татаалдаштыргым келбеди. Эң негизгиси, мен ал жерде калбадым, бул аларга сабак болду деп үмүттөнөм.

Ошол окуянын запкысын ушу күнгө чейин тартып келем

Бул окуя менин психикама абдан таасир этти. Үйгө келгенден кийин колдорум титиреп, түнү менен уктай албай, коркуп таң атырдым. Кайра-кайра эле баягы жүрөктүн үшүн алган окуя мээмде кайталанат... Акылыман тайып кете жаздадым. Азыр ошол окуядан бери эки жыл өттү. Дагы эле психологго каттайм, анткени тынчсыздануудан, апатиядан, депрессиядан арылалбай кыйналып жүрөм. Апам менен таежемди кечирүү оңой болгон жок. Тилекке каршы, Кыргызстанда мындай абалга ар бир кыз, аял туш болушу мүмкүн.

Бул кыздын бактысына эжеси келип ала качуунун курмандыгы болуудан куткарып калган. Тилекке каршы, мындай окуядан кыздардын баары эле кутулуп кете албайт. Ала качып барган кыздар сексуалдык зомбулукка кабылган учурлар да арбын кездешет.

Адистин кеңеши

Ала качуу тууралуу Республикалык психологиялык борбордун психологу **Мойтукеева Кенжекан Масквиевна** мындай дейт:

Ала качуу - бул чоң стресс. Биринчиден, бул паника, ыңгайсыздык, психологиялык чыңалуу, тынчсыздануу. Булар депрессияга алып келет. Мунун баарын өз каалоосуна каршы ала качууга дуушар болгон кыздан көрүүгө болот. Ала качуудан кыздар психикалык жабыркоого дуушар болушат. Андай учурда жакшы адиске, психологго барбаса, өмүр бою коркудан жапа чегип жашашы ыктымал. Психолог болсо эле бара бербей, атайын адиске гана кайрылуу керек. Ала качуунун айынан кыздар тынчсыздануу, коркуу сезиминен өмүр бою арыла албай, эркек аттуунун баарынан, дегеле үй-бүлө куруудан биротоло баш тарткан абалга чейин жетет. Ушинтип кыздардын тагдыры талкаланат. Депрессия ар бир кызда ар башкача өтүшү мүмкүн. Бул кыздын жеке мүнөзүнө жараша болот. Мисалы, кыз күчтүү болсо, тез арада өзүнө келиши мүмкүн, бирок ага карабай анын аң-сезиминде коркуу сезими жашай берет. Анын өзүнө келүү процесси үй-бүлөсүнө, досторуна жана айланасындагы адамдарга да байланыштуу. Ата-энеси колдосо, түшүнсө, албетте, кыз депрессиядан бат арылат. Бирок, тескерисинче, үй-бүлөсү "биздин салтыбыз ушул, ошол жерде калышың керек болчу" деп күнөөлөсө, ого бетер чөгөт. Ошондуктан, кээ бир кыздар ата-энесин уят кылбайын деп ала качкан жеринде калышат. Жолдошу жакшы адам болсо ыңгайлашат, эгер андай болбосо уруш, таяктан башы чыкпай жашап калат. Мындай жаг-

дайлар өзүн-өзү өлтүрүү же киши өлтүрүү менен аяктайт. Же алар жашырылган депрессияда жашап жүрө беришет. Мындай депрессияда жаш келин эч кимден жардам сурай албайт. Же апасына айта албайт, же күйөөсүнө кайрылбайт. Караңгы түшүнүк менен үйлөнгөн жигит ошентип, таалайсыз, күйүткө баткан аялдын күйөөсүнө, бактысыз балдардын атасына айланат. Мындан өзү да жабыркап, бактылуу боло албайт. Кыздар ала качуудан моралдык зомбулукка гана эмес, сексуалдык жана физикалык зомбулукка да кабылышарын баса белгилешибиз керек. Бул учурда эркек өмүр шерик эмес, зордуктоочу зөөкүр болуп саналат.

Ала качуу кылмышпы же салтпы?

Психолог айткандай, бардык кыздардын эле Кундуз сыяктуу багы боло бербейт. Көбүнчө кыздар барган жерине айласыздан калып калышат. Анткени, салт катары кабыл алып, кетип калса ата-энебизге уят болот деп ойлошот. Күн сайын ала качуулардын аягы жүрөк өйүгөн трагедиялар менен коштолуп жаткандыгын угуп-көрүп жүргөнүбүз менен, коомдо катуу талкуу жаратканына карабастан, "ала качуу" салт экенин айтышкандар дагы деле кездешет. Алар ак жоолугун башынан чечип салып, босогодон аттап чыгып кеткен кыздарды өз ырыскысынан баш тарткан, ата-бабасынын салтын сыйлабаган абийирсиз деп эсептешет. 70-80 жаштагы кемпирлер босогого жатып алышып, "менин үстүмөн аттап кетсең, өмүр бою балалуу болбойсуң, багың ачылбай, жалгыз жашап өтөсүң" деп коркутушат. Кыздын "кетем" деген үмүтүн биротоло үзүш үчүн, зордуктап салган учурлар андан көп.

Ала качуу салтпы? Салттын маани-маңызы адамзатты адептүүлүккө, жоопкерчиликке тарбиялоо, бири-бирин сыйлоого үйрөтүү эмеспи? Бул критерийлерге таянсак, "салт" деп атиого такыр туура келбейт. Ала качуу - бул кылмыш, болгондо да адамдын тагдырын талкалаган, кыздарга психикалык, моралдык, сексуалдык, физикалык зордук-зомбулук көрсөткөн кылмыш.

Ала качууну көрсөткөн кинолор

Кыргызстандагы кыз ала качуу тууралуу, "Боз салкын", "Кыз ала качуу", "Жараланган турналар" дагы кандай тасмаларды билесиз? Эмне үчүн мындай тасмалар тартылып жатат жана алар чагылдырган көйгөйлөрдүн кесепети кандай? Булар ар бир адам өзүнө бериши керек болгон маанилүү суроолор. Бул тасмаларда кызды ала качып, өмүрүндө көрбөгөн кишиге турмушка чыгууга көндүргөн учурлар берилет. Тасмада аялдар: «Биз да силердей болуп эле келгенбиз (бизди дагы ала качкан)! Мына, жакшы эле жашап жатабыз...», - деген сөздөрүн кайталашат. Кээ бирөөлөр көргөндөрүнө ишенип башташса, ал эми ала качкандар өз аракеттерин ушундай сөздөр менен акташат. Бул тасмалардын ичинен "Боз Салкын"

тасмасында каармандардын турмушу бактылуу аяктайт. Бул абал чынында эле кооптуу. Канчалаган адам бул чыгармаларга ишенип же кылмышка барышат, же өз тагдырына балта чаап тааныбаган адам менен үй-бүлө курушат. Кинологу идеялар жана образдар жандуу, эмоцияларга бай болгондуктан, алардын ынандыруучу зор күчү болот эмеспи. Демек, кандайдыр бир “шедеврлердин” биздин психикага, же кандайдыр бир нерсеге болгон мамилебизге таасир этиши толук мүмкүн.

Бирок чындыгында “ала качуу” деген эмнени билдирген?

Абдраева Толгонай, Токмок шаарынын маданият бөлүмүнүн башкы адиси:

лгери ала качуунун тарыхы, мааниси башка болгон. Кыз чоңойгондо “турмушка чыгам” деп ачык айтуудан уялчу. Ортодо жеңелери дипломатиялык иш аткара турган тарап болуп берген. Алар аркылуу кыздын макулдугун ала турган тарапка билдирип, анан “кыз ала качырылды” деп алып кетишкен. Эң негизгиси кыздын макулдугу болгон. Кийин бул салт күч колдонуу, кадимки эле кылмышка айланып кеткен.

Сүйүүбү же айлаңыздыкты?

Ала качууга дуушар болгон Алина (аты өзгөртүлдү) күйөөсү менен 8 жылдан бери жашайт, үч баласы бар, бирок дагы эле ажырашууну ойлонуп келет...

Мени ала качканда 24 жашта элем. Кыргызстандын стандарттары боюнча менин курагымдагы кыздар эчак күйөөгө тийип, балалуу болушат. Ошондуктан тааныштарым дайыма мага түгөй табууга аракет кылышчу, бирок мен көп учурда баш тартып жүрдүм. Бир күнү эле тууганыман дагы бир сунуш түштү. Бир адам менен жолугушууга барып жөн эле таанышып көрүшүмдү суранып, мажбурлаганга чейин барды. Айтылган адам же азыркы жолдошум менен ресторанда тааныштык, бир аз сүйлөшүп отурдук. Эртеси күнү жумушка эрте чыгышым керек болгон үчүн үйгө кеткенге шаштым. Бирок ресторандан чыгып баратканда, анын достору бизди күтүп турганын көрдүм. Аларды көрүп кооптоно түштүм, тезирээк кетип калайын дедим, бирок күтүлбөгөн жерден алар мени унаага түртүп, уурдап кетишти. Көпкө чейин көнбөй ыйлап, коё бергиле деп жалындым. Туугандарыма 2-3 сааттан кийин чалышты, бирок алар мени алып кетишкен жок! Мындай кырдаалда мен эч нерсе кыла алган жокмун. Мени эч ким коргой албады же коргогусу келген жок!

Азыр жолдошум менен жашайм, үч балабыз бар. Тилекке каршы, мүнөздөрүбүз дал келишпейт. Ошондон улам ар дайым талашып-тартышып жүрөбүз, анткени жашоого көз карашыбыз ар башка. Урушуп жатканда бири-бирибизди жакындан таанысак, мындай учурлар аз болмок эмес деп ойлой берем. Мен жолдошума сезимим бар, анткени ал менин балдарымдын атасы да, мамилебизди жакшы кылыш үчүн да аракеттенсем да, экөөбүздүн урушканыбыздан улам эки жолу ажырашканга аракет кылдым. Бирок ал келип кечирим сураганда, балдар үчүн деп кайра кайтып келем. Балдарымды аяйм, алардын атасыз чоңоюшун каалабайм. Анан да аз айлык менен үч баламды бага аламбы? Үй-бүлөм, туугандарым жардам беришеби? Менин оюмча, ар кимдин өз көйгөйлөрү, өз жашоосу бар, баары эле менин көйгөймө көңүл бура бербейт да. Ошондуктан мен өзүм менен өзүм болуп эле жашайын. Эч ким мага жардам бербейт дейм. Балдарым үчүн атасы жакшы. Балким, мен дагы деле анын ала качканына таарынып, ага жакшы мамиле жасай албай жатсам керек деп ойлойм кээде.

Бизге маек берип, ыймандай сыры менен бөлүшкөн кыздардын багы ачылсын, жашоосу жакшы болсун дейли. Дегеле үй-бүлө – бул жашообузду негизги мааниси, жакын адамдарыбыз, эң ыйык нерсебиз. Үй-бүлө куруп бир түндүктөн түтүн булатуу зор эмгекти, чыдамкайлыкты, түшүнүүнү талап кылат. Жубайлардын ортосунда жылуу сезимдер болушу керек. Ал сезимдерди суутуп албаш керек. Ошондуктан, ала качып алган зордукчул күйөөдөн бала төрөп, ага түбөлүктүү жар болуу эч качан чыныгы сүйүүнү алып келбейт. Айласыз мойнунан байланган иттей күн өткөрүп жашоого гана алып барат.

Мыйзам боюнча

Судьянын жардамчысы Азамат Кенжекулович: Үй бүлөөнү коргоо жана зомбулука каршы

мыйзамы жана кылмыш жаза кодексинин 26- бөлүгүнүн 172-беренесинде жана 173,174,177-беренесинде, 172-беренесинде 5-7 жылга чейин эркинен ажыратуу жазасы көргөзүлгөн жана башка беренелеринде айыл пул салуу жазасы көргөзүлгөн. Бирок бул мыйзамдан коркпой дагы деле ала качуу фактылары катталып жатканы өкүндүрөт. Бул кылмышты жоюш үчүн окуу жайларда жана башка мекемелерде жаштарга кыз ала качуу кылмыш жоопкерчилиги экенин түшүндүрүп, үй-бүлө куруунун туура жолун көрсөтүү зарыл. Учурда мыйзамды өзгөртүүнүн кереги жок, болгону аны толугу менен ишке ашыруу гана керек.

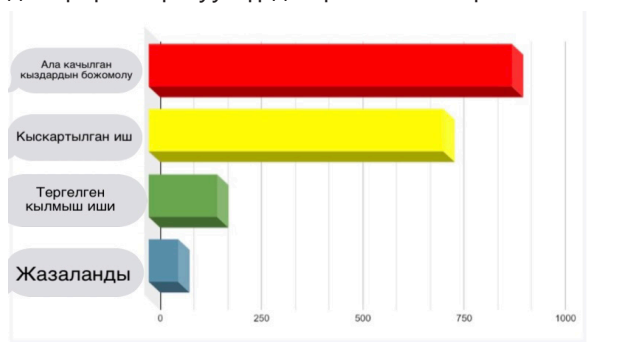

2013-жылга чейин жана андан кийинки ала качуу мыйзамы

2013-жылга чейин ала качуу Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 155-беренесинин чегине кирет. Мажбурлап никеге туруу үчүн кылмышкер 5 жылга эркинен ажыратылышы мүмкүн. 2013-жылы КР Кылмыш-жаза кодексинин 155-беренесине өзгөртүүлөр киргизилген. Кыргыз мамлекети кыздарды ала качуу үчүн жазаны катаалдаткан жана 5 жылдан 7 жылга чейин эркинен ажыратуу түрүндөгү жоопкерчиликти караган мыйзам долбоорун иштеп чыгып, кабыл алынган.

2013-жылдан 2018-жылга чейинки ала качуу фактылары

Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин маалыматы боюнча, 2013-2018-жылдар аралыгында укук коргоо органдарына ала качуу боюнча 895 арыз түшкөн, бирок 727 иш кыскартылган. Болгону 168 кылмыш иши тергелген. Алардын 73ү гана адам уурдоо үчүн шарттуу түрдө эркинен ажыратылган.

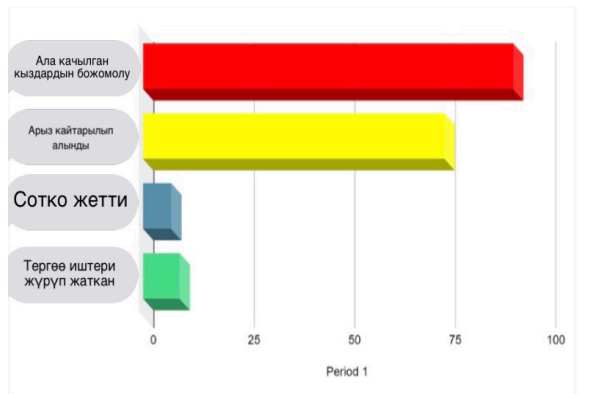

2019-жыл: Кыз ала качуу үчүн жаза күчөтүлгөн

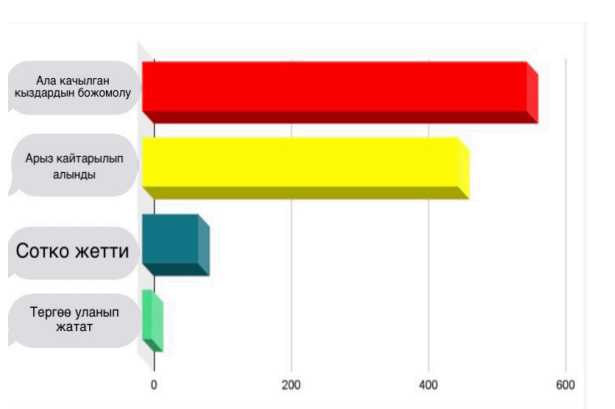
2019-жылдын январь айында күчүнө кирген жаңы Кылмыш-жаза кодексине ылайык, адам уурдагандар 172-174-беренелерге ылайык, эми 10 жылга чейин эркинен ажыратылат. Жашы жете элек кызды уурдаган адам он жылга чейин эркинен ажыратуу жана айып пул жана 200 миңге чейин айыппул менен жазаланат.

2020 жана 2021-жылдары

2020-жылга карата Кыргызстанда 92 кыз ала качуу фактысы катталган. Алардын 72си арызын кайтарып алган. Сотко кыздарды ала качуу боюнча 11 гана факты жеткен. 9у боюнча тергөө иштери уланууда.

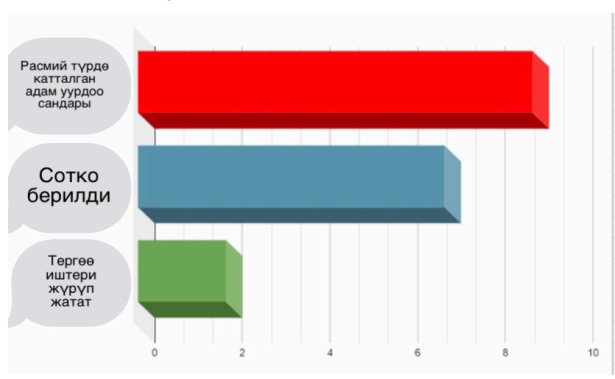

2021-жылы 560 кыз ала качуу фактысы катталган. 460 иш сотко жетпей кыскартылган. Сотко 82 иш түшүп, анын 14ү боюнча тергөө иштери жүрүп жатат.

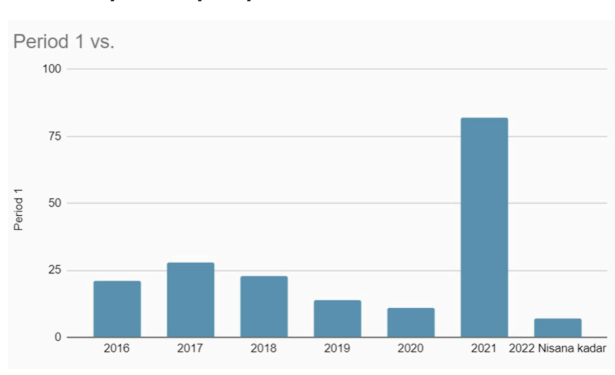

Башкы прокурор 2022-жылдагы расмий фактылар тууралуу эмне дейт?

Эмил Чамбаев, Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын Кылмыш-жаза-укуктук статистикасын түзүү жана талдоо башкармалыгынын башчысы. Анын айтымында, 2022-жылдын апрель айына чейин КР Кылмыш-жаза кодексинин 172-174-беренелери (никеге туруу үчүн кыз ала качуу) боюнча 9 факты расмий катталган. Алардын ичинен 2 иш кароодо, 7 иш сотко жөнөтүлгөн.

Эми сотко жеткен иштердин санын салыштырып көрөлү

Статистикаларды жыйынтыктап айтканда, Кыргызстандын мыйзамдары жыл сайын катаалдашып жатканына карабастан, эч нерсе өзгөрүлбөгөнүн көрсөтүп турат. Бул жагдайлар азайыш үчүн биз бардык жабырлануучуларга милицияга билдирүү бериш керектигин түшүндүрүп, бардык муундарды туура тарбия, өнүгүүсүнө жардам беришибиз керек. Ала качуу бул кылмыш! Муну коом түшүнбөсө, кыздардын психикалык абалы начарлай берет. Ал эми бул кыздар бирөөнүн кызы, эжеси, апасы экенин унутпашыбыз керек. Алар келечек муундардын тарбиячылары, биздин милдет бул кыздарга жана келечек муундарга жакшы кам көрүү. Эң башкысы ар бир адам жагдайдын кайсы тарапка өнүгүшүнө салым кошуп жатканын эстен чыгарбашы керек!

Табият жашоосун улантсын, адам таза дем алсын!

Адамдардын жашоосун улантуусуна шарт түзгөн эң маанилүү элемент- жаратылыш чөйрөсү. Ичип жаткан суубуздан баштап, жеген тамак-ашыбыздын баары, жадакалса жашаган үйүбүздү да табият берген мүмкүнчүлүктөрдүн жардамы менен куруп алабыз. Тилекке каршы бул мүмкүнчүлүктөрдүн бардыгына карабастан, жыл сайын өнөр жайдын жана технологиянын өнүгүшүнүн натыйжасында адамдар айлана-чөйрөгө чоң зыян келтирүүдө.

Кыргызстан өлкөсү планетадагы эң таза 200 экологиялык аймактын катарына кирет. Анын аймагында дүйнөдөгү флоранын эки пайызга жакыны өсөт жана фауна түрлөрүнүн үч пайыздан ашыгы жашайт. Биздин өлкөдө суунун запасы жетиштүү. Бирок, бардык бул байлыктарга карабастан, республикада курчап турган чөйрөнү коргоонун абалы барган сайын начарлап баратат. Кыргызстандын негизги экологиялык көйгөйлөрү: айлана-чөйрөнүн булганышы, эски автоунаалардын колдонулушу, эсепсиз таштандылар, сапатсыз көмүрлөрдүн жагылышы, климаттын өзгөрүшү, токойлордун кыйылышы, биологиялык ар түрдүүлүктүн кыскарышы ж.б.

Чындыгында өлкөдөгү бардык көйгөйлөр бири-бири менен тыгыз байланышкан. Мисалы, өлкөнүн эң чоң көйгөйү болгон таштанды топтолгон аймагы (полигон) айлана-чөйрөдөгү абага да, топуракка да зыян келтирет. Бишкекке жакын жерде көп жылдардан бери күйүп жаткан, эң чоң муниципалдык таштанды төгүүчү жай бар. Бул жерге борбор калаанын бардык аймактарынан чогултулган таштандылар алынып келинет. Полигон 40 жыл мурда таштанды төгүү үчүн курулган. Келишим боюнча бул таштанды аймагы көп убакытка чейин колдонулбашы керек болчу. Бирок азыркы күндө таштанды аймагы жабылмал турсун, белгиленгенден 10 эсе көп таштанды алып келинет. Таштанды күн сайын көбөйүп, күйүп, чирип баратат. Ошондуктан булардын баары жер кыртышынын бузулушуна жана абанын булганышына алып келет. Адистердин айтымында, Бишкекте эле күнүнө 1000 тонна таштанды чыгарылат жана бул көрсөткүч жыл сайын 20 пайызга өсүүдө.

Республиканын адистеринин эсептөөлөрү боюнча шаарлардын жана айылдардын жанындагы жер-

гиликтүү таштанды таштоочу жайларда дагы 16 миллионго жакын таштанды табылган.

Жогорудагы инфографикада таштандынын канча убакытта чирип кетээрин көрсөтөт. Миллиондогон жылдар өтсө да жок болбой турган өтө коркунучтуу заттар бар. Алар жерде жатканда да биздин жаратылышка чоң зыян келтирүүдө. Мисалы, биз дээрлик күн сайын колдонгон кадимки кубаттагычтар айлана-чөйрө үчүн мынчалык кооптуу экенин эч ким ойлонбогон чыгар.

Бүгүн таштандыларды сорттоо адам баласынын жашоосу үчүн өтө зарыл талап. Биз ресурстарды ченемсиз түгөтүп, дайыма эле жаратылыш аймактарын булгап албайбыз. Кыргызстанда таштандыларды сорттоо саясаты жок болгондуктан дээрлик бардык конуштардын айланасында таштанды салган жерлер пайда болду.

Негизи таштанды адамдын ойлоп тапкан түшүнүгү. Табиятта таштанды деген түшүнүк жок. Жаратылыш жараткан нерселердин баары, жер бетиндеги бардык заттар циклга кирип, кээ бир организмдердин калдыктары башкалары үчүн ресурс болуп калат. Планетадагы жашоо миллиондогон жылдар бою ушундай иштеп келген. Бирок, адам жаратылыш чөйрөсүнө гана таандык эмес полимерлер, тиричилик химиясы жана башкалар сыяктуу көптөгөн зыяндуу заттарды ойлоп тапкан. Алар табигый циклдерге аралаша албайт. Бул кээ бир жерлерде жаратылыш ресурстарынын түгөнүшүнө, кээ бир жерлерде жаратылыш аймактарынын булганышына алып келет.

Бизде химиялык, биологиялык калдыктар айлана-чөйрөгө өтө коркунуч жаратууда. Таштандылар аралаш абалда өрттөлгөндө абага уулуу зат бөлүнүп чыгат, жадакалса анын курамын изилдөөгө дээрлик мүм-

күн эмес. Таштандыга жакын жерде жашаган элдин жашоо шарты, өмүрүнө коркунуч туулууда.

Кыргызстанда өзүнүн жаратылыш газынын запасы жок болгондуктан, көпчүлүк жеке үйлөр, жергиликтүү өндүрүштөр көмүрдү колдонууга мажбур. Атмосферанын булганышынын негизги себептери сапатсыз көмүр-отундун жагылышы. Айрыкча ири калктуу конуштарда жана өнөр жай аймактарында абанын булганышы, эң көп тынчсыздандырган көйгөйгө айланды.

Жогорудагы сүрөттө Бишкек шаарындагы эң чоң мончолордун бири көрсөтүлгөн. Кээ бир райондордо газ системасы жок болгондуктан көбүнчө көмүр менен жылытууга туура келет. Көмүр жок болсо колун тийгенин жагышууда.

Айрыкча 2021-жылы көмүрдүн баасынын кескин көтөрүлүшү кышында башка жылытуу жолдорун колдонууга аргасыз кылды. Мисалы, сүрөттө мончодон чыккан түтүн өтө эле кара жана кир. Бул мончодо көмүрдүн ордуна эмнени колдонушат деген суроо баарыбызды ойлонтушу мүмкүн.

Ишенимдүү булактардын айтымында, мындай мончолор көмүрдү азыраак чыгымдоо максатында, ири тигүү фабрикаларынан арткан кездемелерди жана материалдарды отун ордуна колдонушат. Аталган мончо мындай мисалдардын бирөөсү гана, ал эми өлкө боюнча миңдеген мончолор бар. Суук мезгилде үйлөр көп учурда ар кандай нерселер менен жылытылат: резина дөңгөлөктөр, линолеум, жадагалса тиричилик таштандылары да жагышат.

Аталган көйгөйлөрдү чечүү үчүн ар бир адам жеке өзүнөн баштоосу керек. Мисалы, автоунаага сапаттуу күйүүчү майларды колдонуу жана мештерди, жылыткычтарды туура күйгүзүү абанын булганышын

азайтат. Бириккен Улуттар Уюмунун маалыматы боюнча, бардык өлүмдөрдүн 14 пайзы абанын булганышынан болот. Бул көйгөй наркоманиядан, аракеттиктен, тамеки чегүүдөн өлүмдөн да коркунучтуу жана кеңири таралган.

Кээ бир изилдөөлөр боюнча COVID-19 эпидемиясына салыштырмалуу абанын булганышынан көп адамдар өмүрүн жоготору далилденген. Мисалы, шаардагы карантиндик кырдаалда автоунаа айдоо дээрлик болгон эмес. Абанын булганышынын негизги себептеринин бири адамдын иш-аракети экендиги дагы бир жолу далилденди.

Ошондуктан бул көйгөйдү кантип жеңилдетибиз жана чечибиз? Ар бир адам жаратылыш чөйрөсү канчалык маанилүү экенин күн сайын эсине салып турушу керек. Мектептерде, университеттерде экология боюнча атайын курстар окутулушу керек. Адам жаратылыш менен ажырагыс байланышта болууга милдеттүү. Жаратылыш бизге, б.а. адамдарга дем алгыдай жашыл чөптөрдү берсе, адамдар ошол жашыл дүйнөнү көбөйтүүгө аракет кылышы зарыл. Бакты кыйып, жок кылуунун ордуна, көбөйтөлү, жылана жок дегенде бирден көчөт отургузалай. Адам жашоосун улантсын, ал эми табият тоскоолсуз дем алсын!

КАБАР: Айдана Тыныбекова
ФОТО: Айдана Тыныбекова

Шор элинде наристеге байланыштуу ырым-жырымдар

Шор элинде балдарга арналган каада-салт, ырым-жырымдар арбын. Үч баланын энеси жана үч неберенин таенеси Алефтина Майтакова бизге мурда шорлор жаңы төрөлгөн балдарды кантип коргоп, аларга кандайча кам көргөнү тууралуу айтып берди.

-Шор элинде түрдүү жөрөлгөлөр көп. Айтсаңыз, бала төрөлгөндө кандай ырым-жырымдар өткөрүлөт?

-Шорлор аялдын төрөтү башталгандан баштап эле түрдүү ырым-жырымдарды аткарып келишет. Мисалы, бала төрөлгөндөн кийин баланын киндигин чүпүрөккө ороп, кургак жерге жашырып коюшат. Кийин кургаган киндикти түрдүү седеп-топчулар менен кооздолгон «чаарых» баштыкка салып, бешикке байлап коюшат.

Мындан тышкары төрөт жеңил болушу үчүн, кыздар он жашынан баштап өлтүрүлгөн аюунун көтөн чучугунан кургатылган чөп калдыктарынан жасалган порошок ичүүгө аргасыз болушкан. Адатта, кош бойлууларды кошуна аялдар эле төрөткөн. Жаңы төрөлгөн ымыркайларды уйдун желесинен жасалган упчу менен же уйдун мүйүзү менен эмизип тойгузушкан.

-Бала менен кызга карата мамиледе айырмачылыктар болгонбу?

-Эркек бала төрөлсө, атасы жаа менен жебе жасаган. Бул мал чарбачылыктын эн тамгасы, дегеле жаа-жебе балага өмүр берген байыркы түрктөрдүн асыл тукум кудайы Умай-Экенин атрибуту катары эсептелген. Эгер кыз төрөлгөн болсо, бешиктин үстүндөгү бурчта дубалга жаш кайыңды илишкен. Бул үйлөнүү үлпөтүнүн символу, демек, келечектеги нике дегенди билдирген. Баланы каардуу рухтардан сакташ үчүн бешигине бычак же кайчы коюп, ага бактылуулук алып келет деген ишеним менен ок же төөнөгүчтү байлап коюшкан. Шаман кедр жаңгакта-

рын атрибуттар турган тарапка чачып, жаңы төрөлгөн ымыркайды колдо деп Умай кудайына кайрылып ырымын жасаган.

-Шор эли балдарга ат коюуда эмнелерди эске алган?

-Балага ысым берүүгө атасы, энеси, туугандары, жада калса боз үйдө төрөт учурунда туш келди адамдар катыша берген. Бул учурда негизги нерсе – эркек баланын аты атасынын, инисинин же улуусунун аты менен дал келбеши керек.

-Шор үй-бүлөсүндө балдар эмгекке качан үйрөтүлө башташат?

- Иштөөгө көнүү эрте эле башталат, алар үчүн атайын жыгачтан жасалган оюнчуктар: миниа-

““

Салттуу шор маданиятында балдардын бешиги өзгөчө кастарланган.

туралык жаа, калактуу кайык, таяк, кичинекей балта, тырмоо, моюну ийилген аттар жана арабалары, минометтер, ийрилген жана кездемеден тигилген куурчактар. Балдар буга кичинекей кезинен эле көнүп, үй-бүлөсүнө жардам берүүдөн баш тартпайт деп ишенишкен.

Баланы Айнанын каарынан сактоонун жолдору

-Балага ысым берүүдө мындан башка да ырым-жырымдар колдонулабы?

-Албетте, айрыкча баласы чарчаган үйдө дагы наристе жарык дүйнөгө келгенде, Айнаны качырып, чоочутуш үчүн, балага адепсиз угулган же болбосо кайсы бир коркунучтуу жаныбардын, канаттуунун атын койгон учурлар болгон.

Кээде карыган кишинин аты менен баланы атап, ал да ошондой карылыкка жетсин деп тилек кылышкан. Балага ат койгон киши да кылдат тандалган. Балага өз балдарын аман-эсен чоңойткон адамга ат койдурган. Жаңы төрөлгөн наристени кара жалаякка орошкон эмес, анткени кара Айнаны азгырат деп ойлошкон. Баланы Айнадан алыс кармаш үчүн, аны ар дайым ак түстөгү ороо-чулгоого орошкон. Мында да чүрпөнүн өмүрү узун болсун деп, кары кишилердин кийиминен «Ак кан чажына» - «Ак падышанын кылымына чейин» деп ырымдап ороо-чулгоо даярдашкан. Баланы ойготууга болбойт, болбосо анын уйкудагы sürenezi – рух жаны чочуп кетип, кайра кире албай калат деген ишеним да болгон. Андай учурларда бала эс-акылынан ажырап, ал тургай өлүп калышы да мүмкүн дешкен. Аңдып-желип жүргөн Айнаны жолотпош үчүн пежикке (бешикке) арча түтөтүп турушкан.

-Бешик деп калдыңыз, ымыркайдын бешигин эмнеден жасашкан? Бала чоңоюп кеткенден кийин бешикти эмне кылышкан?

-Бала төрөлгөндөн кийин дароо эле баланын чоң атасы ак кайыңдын кабыгынан бешик жасайт. Шорлордо бешик эч качан үйдө калтырылбайт, кийин төрөлгөн балага өтпөйт. Эгер бала чарчап калган болсо, анда Айна бешикте болушу мүмкүн, ошондуктан чарчаган баланын сөөгү салынган бешикти үйлөрдөн алыс, тайганын ичине илип коюшат. Өлгөн баланы ак чүпүрөккө ороп көмүшөт. Чарчаган баланын бешигин баланын сөөгү көмүлгөн жердеги даракка илип коюшат. Баласын жоготкон үй-бүлө көпчүлүк учурда Айнаны адаштырыш үчүн башка жакка көчүп кетишет. Балдары чоңоюп кеткен үй-бүлөлөр бешигин туугандарына беришет же токойго алып барып, жыгачка илип коюшат. Бешикке байланыштуу эч нерсе отко ыргытылбайт, анткени анда бул үй-бүлөнүн уулдары менен кыздарынын тукуму болбойт. Эне баласын Айнадан ар тараптан коргоо аракет кылат. Аны алдылап жаткан учурда да Кудайга минтип жалбарат:

«Еи Кудай мен паламны алкал» - «Эй, Кудай, баламды өзүң сактай көр»; «Мең караын чажын (чашын) төкпө» - «Көзүмдүн жашын төкпө» дейт. Ошондой эле Айнага кайрылып мындайча кошумчалайт: «Мең паламны чигән айнаның икi караы солзын» - «Баламды жегиси келген Айнанын эки көзү соолуп калсын». Бирок сөздүн күчүнө үмүттөнбөй, Айнадан коргоо үчүн эне босогого «апшак маймаы» аюунун бутун же бир тырмагын илип коет.

-Баланы коргой турган мындан башка да тумарлар болсо керек?

-Ооба, бар. Мисалы, бешикке тыйын чычкандын астыңкы жаагы, коёндун териси же «ак тиш» деп аталган каури кабыгы илинет. Бул каури кабыктары баланын баш кийимине тигилет. Кичинекей балдардын мойнуна тумар кылып «сын тижи» делген маралдын тишин да байлашат. Бала жакшы укташы үчүн жел бешикти үйдүн шыбына кара куркуштун же каздын моюн сөөгүнө илишкен. Бирок кобүнесе тумар катары баланын бешигине же анын жанына, үйдүн же боз үйдүн дубалына Айнадан коргойт деген тилек менен кичинекей жебелүү жааны илип коюшкан. Айрым жерлерде бешиктеги кыз баланын башынын астына бир жебе коюшат, жаа коюлбайт, аны да ак териге же кендир кенепке ороп алышат коюшкан. Эркек балдарды коргоо катары жаа жебеси менен коюлат. Бул ырым Сибирдеги башка түрк элдерине да кеңири тараган жалпы көрүнүш. Ошентип, телеуттарда жана алтайлыктарда бешикте байланган кичинекей жебеси менен жаа коюлган. Азыркы күнгө чейин телеуттарда бешикти чоңураак жаага байлап коюу салты сакталып калган. Ал эми алтайлыктарда боз үйгө кичинекей оюнчук жаанын ордуна кадимки жаа-жебени илишкен. Качиндер да кичинекей темир жааны жебеси менен баланын бешигине илген жөрөлгөнү сакташат. Сойот онгондорунда, баланы сактоочу рухтарды чагылдырган тумарларда кичинекей жаа жана жебелер колдонулат. Жаа менен жебе аялдардын төрөтү учурунда якуттарда да илинет.

-Шорлор негизинен христиан динин тутунгандары менен байыркы ишеними дагы деле сакталып калганы белгилүү. Балдарыңызды жаман рухтардан сактоо ырымдары да ошол илгерки каадалар болсо керек?

-Илгертен бери Шориялыктар балдарын Айнанын каардуу рухунан коргоп келишкен. Ал баланы акмалап, ага оору жана өлүм алып келет деп кооптонушкан.

Адатта, бал чарчап калса, аны өлдү деп айтышпайт. Аны Айна жеп салды «Айна чипсалды» дешет. Андай учурларда Айнага мындайча кайрылышат: «Сән ноуа палауа кадылчазың айна» - «Сен эмнеге бул балага кол саласың, Айна?»; «Казык пала ауры» - «Дени сак баланы оорулуу кылып жатасың». Бала төрөлгөн учурда, Айна боз үйдүн жанында жашынып турат деп ишенишкен, ошондуктан төрөт учурунда эшикти ачык калтырышчу эмес.

-Андай зыянын тийгизе турган рухтан сактануунун мындан башка да жолдору болсо керек?

-Ооба, андай ырым-жырымдар көп эле. Мисалы, боз үйдүн очогунда жаркыраган от дайыма күйүп турушу керек, күнү-түнү бала төрөлгөндөн кийин үч күн, кээде андан көп күн бою тынымсыз сакталып турушу керек. Эгер толгоо тарткан аялдын төрөтү кечеңдеп, бала жарык дүйнөгө келе албай кыйналган учурларда, боз үйдө отурган аялдар Айнаны кууп чыгуу үчүн боз үйдүн керегесинен же түндүгүнөн алоолонгон отту ыргытып ырымдашкан. Эгерде бала тумчугуп, дем алышы оорлоп же дем албаган абалда төрөлсө, Айнаны коркутуу темир казандарды калдыратып, үйдүн бооруна октолгон мылтыкты илип коюшкан. Айтор бала чоңойгончо, ата-энеси Айнага каршы түрлүү айла-амалды аткарып келишкен. Мисалы, эгерде бала көп сырчоолоп кыйналса, Айнаны адаштырыш үчүн баланын атын өзгөртүшкөн.

КАБАР: Жамол Абдурахманов
ФОТО: Интернет

Нурсултан Аттокуров тревел-фотограф: Блог ачуу аркылуу Кыргызстанды дүйнөгө таанытам дегем

Инстаграмды карап жатып, Кыргызстандын ажайып кооздугун чагылдырган сүрөттөрдү көп көрүп калабыз. Аларды кимдер тартат деген суроо жок дегенде бир жолу оюңузда жаралса керек. Кыргызстандын кереметтүү кооздугун тартып жүргөн тревел-фотографтардын бири Нурсултан Аттокуров. Сүрөттөрдү тартуу кандай процесс, бул тармакка кантип келип калгандыгы тууралуу Нурсултан мырза менен маек курдук.

-Саламатсызбы! Алгач эле өзүңүз жөнүндө айтып берсеңиз?

-Мен Оштун Кара-Кулжа районунун Алайку айыл аймагындагы Көк-Арт деген жердеги Карагатты деген жерден болом. Бизден ары жайлоо, андан ары Кытайдын чек арасына чыгып кетесиң. 4 жашыма чейин ошол жакта чоңоюп, кийин Бишкекке көчүп келгенбиз. Мектепти Бишкекте аяктап, Кыргыз Мамлекеттик Университетин бүтүрдүм. Кесибим археолог-этнолог. Ошондуктан, жерлердин аталышына абдан кызыксам керек.

-Тревел - фотограф деген ким?

-Мурун чет өлкөгө Кыргызстанды көрсөтүү үчүн, Экспо же форумдарга катышуу керек болчу. Азыркы учурда анын барын интернеттен же социалдык тармактардан, ошол эле инстаграмдан көрүүгө мүмкүнчүлүк бар. Кыргызстанда төрт мезгил тең кездешет. Кыш же жай басымдуулук кылбайт. Кыш, күз, жай, жаз мезгили, баары бар. Белгилей кетсек, Кыргызстандын 90% тоолор. Кыргызстан тоолуу өлкө дегенибиз менен, тилекке каршы биздин билимибиз география сабагынан алган билим менен чектелип калат. Ошолорду социалдык тармактар аркылуу, сүрөткө тартып, башында кыргыз элине, андан кийин чет өлкөлөргө тарката алабыз. Тревел - фотографтын бирден-бир мүмкүнчүлүгү ушул.

-Демек сиздин башкы максатыңыз Кыргызстанды башка өлкөлөргө танытуу турбайбы?

-Ооба, анткени Кыргызстандын кооздугу деп көкүрөгүбүдү каккылап, сонун жер деп айтканыбыз менен жадакалса жерлердин туура аталышын да билбейбиз. Ошолорду туура багытка салып, барганда жөн эле тартып койбостон, кайсыл жерде, кандай бийиктикте жайгашкан, жердин туура аталышын, кайсы мезгилде туристтерге барса

болот деген суроолорго жооп издеп блогума киргизем. Мисалы, Айгул гүлү май айынын башында гана гүлдөйт. Айгул тоосун "Айгул таш", - деп коет. Ал эми Аксай -Арпага жай мезгилинде гана барбаса, кыш мезгилинде ал жакка баруунун эч кажети жок. Ошондуктан, жерлерди ийне - жибине чейин изилдешибиз керек. Бул максатты өзүбүзгө милдет катары алганбыз. Кыргызстанда ушундай нерсе жок экен, а бирок дүйнө жүзүндө бул практикаланып келет. Тревел - фотограф, фото - блогер жана видео - блогерлер тартып келген контентин элге тартуулайбыз. Мен саякаттап жүргөндө жергиликтүү элге көп таянам. Анткени интернет жерлердин аталышын каяктан алат? Кыргызстандыктар каяктан алат? Жергиликтүү элден алат. Мисалы Нарындагы Соң-Көлгө чыгып бараткан жерди "Тридцать три попугая", - деп коюшат. Анын чын аты Те-скей-То-р-ку. А

эмне үчүн попугай десек. Жол 32 кайрылыштан турат. Азыркы күндөгү мага жакпаган нерселердин бири туристтик компаниялар жерлердин аталыштарын туура жазышпайт.

-Жеке сиз үчүн тревел - фотограф дегендин эмне мааниси бар?

-Айтып бериш оор. Мен бул хоббим менен жашайм. Тревел-фотографчылык жок өзүмдүн жашоомду элестете албайм. Мен Кыргызстанда төрөлүп-өскөнүмө жана тоолорго кызыкканыма абдан ыраазымын. Анткени, Россияга барып бир жыл иштедим, Германияда 3 ай окудум, жакында эле Өзбекстанга барып келдим. Кайсыл жер болбосун көзүм тоону издей берет. Ал жактарда биздикиндей чоң тоолор жок. Андан тышкары, мен үчүн сүрөт тартуу менен тоолор бир. Тоого фотоаппарат жок чыга албайм, фотоаппарат алып тоого чыкпай кое албайм.

-Бул иш менен кантип алектенип калдыңыз?

-Эл катары эле офисте отуруп иштетчүмүн. Стресске кабылган күндөр көп болчу. Ошондуктан, 2019-жылдын январь айында досум менен тоого саякатка чыккам. Бир компания менен барып келгенбиз. Ошондо мени гиддер, уюштуруучулар эл менен тамашалашып сүйлөшкөнүмдү, жакшы басканымды, жөндөмүмдү көрүп, байкап калышыптыр. Жарым жылдан кийин ошол компания менен кайра тоого бардым. Сүйлөшүп отурганда алар мени, "Ошол бала турбайбы!", - деп таанып калышыптыр. Анан эле "Нурсултан сен бизге гид болуп кирбейсиңби!", - деп сунуш киргизип калышты. Мен макул болдум. Ошентип 2019-жыл гид катары иштедим. Көбүнчө учурда менин максатым иштөө эмес жаңы жерлерди көрүү болчу. Эл бир жерге барып телефонго сүрөткө түшкөндө аябай кызыкчумун. "Бул жерлердин аталышы кандай? Качан мен ушул жерлерге барат экенмин?", - деп ойлончумун. Бир жыл гид болуп иштедим. Мен ал кезде телефонго тартчумун. Барган жерлерим жөнүндө маалыматтык пост жазайын деген максатым бар болчу. Эмне үчүн антип аталып калган, кайсы жылдары түптөлгөн? Ушуларды жергиликтүү элден сурап, интернеттен карап жаза берчүмүн. 2020-жылы Тынчтык Мукамбетов досум экөөбүз өзүбүз тоого

маршрут түзүп бара баштадык. Карантин жарыяланып, кийинчерээк чектөөлөр алынгандан соң, жума сайын тоого чыгууга мүмкүнчүлүк боло баштады. Кээде тоодо эки-үч күндөп жүргөн убактарыбыз болду. 2020-жылы Нарында аябай көп жүрдүк. Ошентип 2020 -жылы үч областтын ичинде саякаттаганга мүмкүнчүлүк болду. Бул Чүй, Нарын жана ЫсыкКөл облустары.

-Жаңылышпасам сиздин "Алешканын үйү" сүрөтүңүз ошол жылы тартылган. Тартылуу тарыхы жөнүндө кененирээк айтып берсеңизби?

-2020-жылы июнда Нарын облусунун Ат-Башы районундагы Кытай менен чектеш жердеги Көк-Кыя деген жерине бардык. Бул сүрөттү ошол жерде тарткан болчумун. Негизи алдыда жана аягында эки гид болот. Мен аркасында басып бараткам. Шашпай элдин темпи менен басып келе жатып, ошол жактагы үйдү тартып калдым. Ал кезде фото отчет катары эле фотоаппаратка тартчумун. Ошол сүрөт кийин "Алешканын үйү", - деп аталып калды. Менин бүгүнкү күндө түптөлүп калган кесибимдин чоң түрткүсү ошол сүрөт болду. Анан бул сферада балким аракет кылып көрөм дедим. Ошол сүрөт инстаграмда аябай көп лайк алып, башкалар менен бөлүшүү да көп болду. Сүрөттүн көрсөткүчү аябай жогору болду. Мен андай реакцияны күтпөгөм. Анткени менин 1000 эле катталуучум бар эле. Кореядан, Норвегиядан, Швейцариядан, Америкадан Европадан кыргыздардын группалары болобу, этникалык группалар бар эмеспи ошол жактарда менин сүрөттөрүм талкуу жаратыптыр. Мен аны инстаграмга эле киргизсем, кийин ал фейсбукка да тарап кетти. Бүт медиа порталдарда жарыяланды.

-Бул сүрөттү тартуу сиздин жашооңузду башка нукка бурган турбайбы?

-Ооба. Ушул окуя мени ойлондурду. Демек менин кылгандарым элге жагып жаткан турайбы дедим. Ошондон баштап бул жумушка

КАБАР: Жылдыз Амандыкова
ФОТО: Нурсултан Агтокуров

олуттуу мамиле кыла баштадым. 2020-жылдын аягына жакын мага Кыргыз Республикасынын соодаөнөр жай палатасынан жазып баштады. Алар менин 8 сүрөтүмдү 2021-жылы өткөн Экспога алып кетишти. Анан 2021-жылдын февралдын аягы марттын башы, бир жумадай "Кооз Кыргызстан" аттуу көргөзмө өткөрдүм. Кээ бир сүрөттөр Кыргызстанга окшобогон сүрөттөр болду, "бул чын эле Кыргызстанбы?" - деп сурап жатышты. Менин башкы максатым көргөзмө аркылуу тоонун, көлдүн, жердин аталыштарын элге жеткирүү жана ал жерлерди көргөзүү болчу. Сүрөттөрдүн көпчүлүгү Кыргызстандын оңой жете албай турган, бир күндүк эмес, 3-5 күндүк саякатка чыкчу жерлерде тартылган. Жаандын, кардын астында калып, саздарга тыгылып, анысы аз келгенсип 40-45 киллограмдык рюкзактарды көтөрүп алып жүрчүбүз. Бул сүрөттөр жөн эле сүрөттөр эмес. Бул сүрөттөргө биз жан-дүйнөбүз менен берилип, абдан чоң эмгек менен тартылган сүрөттөр. Баалай турган эл баалайт. Март айларында бизди Destination Jalal-Abad чакырды. Бул ирээт биз фотограф жана видеограф болуп Жалал-Абадга барып калдык. Ал чет өлкөдөн туристтерди чакыруу үчүн колдонула турчу сүрөттөр болчу. 2021-жылы 5 областка бардык, болгону Таласка жана Баткенге убакыт жетпей калды. Майдан баштап сентябрга чейин тынган жокпуз. 5 айдын ичинде биз Бишкек шаарында 10% убакытыбызды гана өткөрдүк. Ошондуктан 2021-жыл биздин карьерада эң чоң ийгилик жараткан жылдардын бири болду.

-Жумуш менен саякаттону кантип айкалыштырасыз?

-Мен жумушту өзүм каалаган учурга жылыштыра берем. Ал жумушту досум экөөбүз чогуу ачканбыз. Ошондуктан менин өз убакытымды каалагандай койгонго мүмкүнчүлүгүм бар. 2021-жылы саякаттап жүрүп жумушумда такыр иштегим келбей калган. Ошондуктан, тыныгуу алдым. Бир айдан ашык убакыт үйдө эс алып эле жаттым. Бош калган кезде деградация башталат экен деп ойлонуп, андан көрө иштеп турайын деп кайра жумушка чыктым.

-Сүрөт тартууга даярдык кандай жүрөт?

-Сүрөттү тартардын алдында биз онлайн разведка кылабыз. Мисалы биз, Кегетиге же Ала-Арчага бара турган болсок, кыш мезгилинде азыр жааган кар таң аткыча жаайт анан ачылып кетет интернеттен ошонун баарын карайсын дагы, демек, ал жерде саат 8де болуп калыш үчүн, эртең менен бда шаардан чыгып кетишибиз керек. Саат да маанилүү, кайсыл мезгилде тартылган

кадр жакшы болот? Эгерде саат 6 дагы кадр болсо биз саат 2 же 3 чыгып кетебиз. Алыс жерлерге биз саат 11де же 1де чыгып кетебиз.

-Сиздин тарткан сүрөттөрүңүздүн арасынан эсиңизде калганы кайсы?

-Мени "Кыргызстандын эң мыкты пейзаждык фотографы", - деп тааныштарым тамашалап айтып калчу. Бирок ойлонуп көрсөм менин эң жакшы тарткан кайсы кадрым бар? Эн күчтүү фотографтардын да белгилүү 4 - 5 сүрөтү болушу мүмкүн. Азырынча, үч сүрөтүм бар "Алешканын үйү", Балыкчыда тартылган булуттар жана жайлоодогу койлор. Койлорду күзүндө Кырчынга барып тарттым эле.

- Сүрөт тартып жүргөн учурда эсиңизде калган окуяны айтып бересизби? - Ар бир саякатыбыз кайталангыс, ар бирөө эсте калат. Мисалы, 2020-жылы Ала-Көлгө барганбыз. Чоңдугу мендей болгон 40 - 45 кг рюкзак болчу. Ошону көтөрүп алып, төрт күндө 37 километр басып чокуга чыкканбыз. Жаанда, карда, мөндүргө калганбыз. Сууну кечип, толугу менен суу болгонбуз. Айтор аябай жүдөгөнбүз.

-Алдыга кандай максат коюп жатасыз?

-Быйылкы жылы чоң максат койдук. Эки чокуга чыгууга аракет кылабыз. Биринчи чоку Европадагы Эльбрус жана экинчиси Ленин чокусу. Ал чокуларга чыгуу үчүн физикалык жактан даярдык көрүп жок дегенде жумасына эки жолу тоого чыгып турушубуз керек. Мисалы Бишкек 800 метр бийиктикте жайгашкан болсо, Ленин чокусу 7134 метрде жайгашкан. Адам ал жакка биринчи жолу барып жатса, көтөрүлүп, түшүп кайра көтөрүлүп кайра түшүп, ал жактын атмосфералык басымына көнүшү керек. Төрт күнгө чыгып кайра түшүп, беш күнгө чыгып кайра түшүп туруу зарыл. Даярдык көрбөй чыгып алса адамдын кан басымы жогорулап, адамдын башы ооруп көзү кызарып, мурдунан кан агып, кускусу келип табит жоголот.

-Алдынкы 10 жылдын ичинде өзүңүздү кандай элестетесиз?

-10 жылдын ичинде буюруп калса, ийгиликтерге жетишип дүйнө жүзүнө болбосо дагы Азияга атагым чыгып, туруктуу өзүмдүн компаниямды түзүп, Кыргызстандын ичин эле эмес, дүйнө жүзүн тартып чыныгы эмгегим менен таанылган, үй-бүлөлүү адам болом деп ишенем. Жарымды өзүмдүн тармагымдан тапкым келет. Анткени мени түшүнгөн адам менен баш кошпосом кийин кыйын болуп калат.

-Жаштарга эмне деп кеңеш берет элеңиз?

-Бир нерсени баштап жатканда көп ойлонбой баштасын. Бир нерсени баштаганда болбой калдыбы кейибей бул меники эмес экен дебестен, мен тажрыйба алдым деп жүрүш керек. Мен деле башында фотограф болом деп ойлогон эмесмин. Блог ачып ал аркылуу Кыргызстанды дүйнөгө таанытам деген эле ой болчу. Коркпостон кадам таштап, анын үзүрүн көрүп, натыйжасын барган сайын жакшыртканга аракет кылгыла дегим келип жатат. Кадам таштай берсең жолдор ачы-

ла берет. Студенттерге ошондой кеңеш бергим келип жатат. Анткени студенттер бүткөн кезде ким болуп иштешин билбейт. Жумуш көп, бирок издебейт. План коюп иштөөгө чакырам. Максат койдуңбу кадам таштагыла жана тажрыйба үчүн иштегиле.

-Жаштарга эң сонун кеңештериңизди айта кеттиңиз. Нурсултан мырза маегиңизге чоң рахмат!

"Жайлоодогу койлор"

«АҢ-СЕЗИМДҮҮ КЕРЕКТӨӨНҮН ЭҢ ЧОҢ ПАЙДАСЫ - АДАМ МИНИМАЛДУУ НЕРСЕГЕ ЫРААЗЫ БОЛУП, БАКТЫЛУУ ЖАШАГАНЫНДА»

Экология илимдеринин кандидаты, доцент Нурзат Тотубаева

КАБАР: Бегимай Арстанбек кызы
ФОТО: Нурзат Тотубаева

Адам баласы күнүмдүк жашоо образында өзү жашап турган айлана-чөйрөдө бар болгон бардык мүмкүнчүлүктөн кеңири пайдаланат. Бирок ошол эле учурда аны аң-сезимдүү түрдө колдонуу жоопкерчилигин бардыгы эле сезе бербейт. Канткенде биз максималдуу өнүгүү менен айлана-чөйрөгө минималдуу таасир бере алабыз? Эмне үчүн биз аң-сезимдүү керектөөгө өтүшүбүз керек? Мына ушул суроолордун алкагында Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин Инженердик факультетинин деканы, экология илимдеринин кандидаты, доцент Нурзат Тотубаева менен маектештик.

мисалы, жаныбарларга. Уй чөп жейт дейли. Ал чоңойот, аны адам жейт, ошентип күндүн энергиясына өтөт. Андан соң органикалык тело пайда болот да, ал өлүп кайра топуракка түшкөндө ажыратуучу редуценттер деген микроорганизмдерге туш келет. Редуценттер даяр болгон органикалык телону кайра ажыратып минералдаштырат. Алар минералдардан өсүмдүктөргө азык болот. Демек, ошентип айлануу жүрө берет. А биздин керектөөнү түз сызыктуу пайдалануу десек болот. Кандайдыр бир затты өндүрөбүз, аны пайдаланабыз. Пакетти алалы, пластик пакетти пайдалануунун мөөнөтү ашып кетсе үч саат, үйүбүзгө жеткенден кийин таштандыга кетет. Ушундайча таштанды үйүлө берет. Өндүргөндөн таштандыга чейинки эле процесс жүрүп жатат. Бир топ экологиялык көйгөйлөр ошондон келип чыгат. Азыркы учурда “таштандылардан киреше алуу” проекттери тузулуп жатат. Ал концепция ар кайсы мамлекетте ар түрдүүчө ишке ашып жатат. Бирок тилекке каршы бардык өлкөлөрдө бирдей деңгээлде эмес.

Аң-сезимдүү керектөөнүн пайдалары жана актуалдуулугу жөнүндө айтып берсеңиз?

Бир үй-бүлөдө 3, 4 же эң көп 10 баласы болсо деле 200м² үй жетиштүү болот. Бизде кандай? 500-600м² үйлөрдү салып, ашып кетсе 90 м²де эле жашайбыз. Демек, бул аң-сезимдүү пайдалануу эмес, жерди да үнөмсүз пайдаланганыбыз. Калктын саны өскөн сайын айдоо жерлердин ордуна жаңы конуштарды түзүп жатабыз. Өзүбүздүн эле тамак-аш коопсуздугубузду өзүбүздөн ажыратып жатабыз. Айдоо жерлер, жайыттар, токой, жашыл аянттар азайууда. Анткени, баарыбыз эле чоң, заңгыратып үй салгыбыз келет, кымбат унаа айдагыбыз келет. Бирок, анын бизге көп муктаждыгы деле жок. Чоң нерсенин ошончолук чоң таштандылары, чыгымдары болот, аларга көп каражат сарпталат. Өзүбүздүн куру каалоолорубузду кулу болуп жатабыз. Манастын осуятында айтылгандай табият менен таттуу мамиледе боло албай жатабыз. Ошондон улам психологиялык ооруларга дагы туш болуп жатабыз, мисалы балдарыбыз эч ким менен сүйлөшпөйт деп айтып калабыз.

Жерди “Жер Эне” дейт эмеспизби, жаратылыш – биздин энебиз, энебизден канчалык алыстаган сайын аны аң-сезимдүү менен туя албай, түшүнө албай калабыз. Жада калса, эмнесин бузуп, эмне мыйзамына баш ийбей жатканыбызды туйбай жатабыз. Адам баласы биологиялык телобуз, муктаждыктарыбыз аз эле. А биз андан алыстап кеттик. Аң-сезимдүү керектөөнүн эң чоң пайдасы адам минималдуу нерсеге ыраазы болуп бактылуу жашаганында. Аң-сезимдүү керектөө жалгыз экологиялык эмес, экономикалык дагы жана башка көптөгөн тармактар менен байланышкан чоң маселе. Адам жаратылыштын баласы болгондон кийин, экономиканы да жашыл экономика кылып түзгөнгө аракет кылганыбыз менен, көптөгөн жылдардан бери алыстагандыгыбыз үчүн кайра кайтуу кыйынга турууда.

Аң-сезимдүү керектөөнү жашоо образы катары күнүмдүк турмушубузга алып келсек болбу? Бизде мүмкүнчүлүк барбы?

Ооба, алып келе алабыз. Байкасаңыздар, жердин баарында нан жатат, таштандыларга ташталат, балдарыбызга жаман үлгү болуп жатабыз. Балдарыбызды тарбиялаганда көңүл буруш керек. Илгери күкүм түшкөндө бизди урушчу. Ашыкча сатып албаш керек. Сууну кор пайдаланбасак, эс алып же отуруп кеткен жерди кайра тазалап кетип, артыбыздан таштанды калтырбай, ушуларга балдарды күнүмдүк жашообузду үйрөтсөк жакшы болмок. Азыр эко-баштыктарды колдонуп башташпадыбы салафан пакеттердин ордуна. Ар бирибиз ошого өтүшүбүз керек, балдарга үйрөтүш керек. Ички принцип болуш керек “мен кеткен жерде эртең чөп чыгыш керек” деген сыяктуу. Табият менен таттуу мамиледе болушубуз керек. Ата-бабаларыбыз табиятынан жаратылышка жакын эл болгон. “Нанды ыргатпа, кесир болот!”, “суунун булагын көрсөң бетин ачып кой”, “жайытыңды кирдетип кетпе кайтып келесиң”, “аркандан чөп чыкпай калса жаман белги”, “суунун да жообу болот” деген сыяктуу сөздөр менен тарбияланып келгенбиз. Ошол себептен ар бир эле адам баласы жаратылышка аяр мамиле жасап, аны бузуп-талкалабастан келечек муунга өткөрүп берүүнү милдетибиз катары кабыл алышыбыз керек.

Эмнеден баштоо керек? Жеке ойлоруңуз кандай?

Эң биринчи өзүбүздү тарбияласак, жүрүм-турумубузду оңдосок, колдоно турган нерсенин керек же керек эместигин билип пайдалансак, куру намысты токтотсок, адамга керек мамилени түзсөк бизди көрүп келечек муун чоңоёт. Бир муун революция кылып, башка образга өтүүнү мойнуна алып жаштарды тарбиялаганга өтүшүбүз керек. Алгач өзүбүздөн баштоо зарыл. Балдар аябай сезимтал келет. Аларга кичине багыт көрсөтсө эле түшүнөт. А биз өз жүрүм-турумубуз менен туура жолду көрсөтүп жатабызбы? Күнүмдүк жашообузду ар бир нерсени үнөмдүү пайдалансак, адамдарга, коомго, айлана-чөйрөгө кандай пайда алып келсем деген ой-максаттар болуш керек. Кыргызда жакшы сөз бар го “пейилди оңдомонча жашоо оңолбойт” деп. Экологдор ишембликтерге чыгып, таштанды тазалап, деңиз-океандардан тонналаган пластик алып чыкканы менен айланага аң-сезимдүү мамиле жасалмайынча кайра эле айлана-чөйрө таштандыга толо берет.

Экологияга аң-сезимдүү мамиле жасоо деген эмне?

Экологияга аң-сезимдүү мамиле жасоо бул, адам баласына канча керектөө керек болсо ошону гана пайдалануу дегенди билдирет. Мисалы, бир кишиге болжолдуу эки литр суу же 500 гр эт керек болсо андан ашырып колдонбоо. А биз бүгүнкү күндө эмне кылабыз? Өзүбүздүн биологиялык талабыбыздан ашыкча колдонобуз. Керектүү нерсени гана сатып алуу, керектүү нерсени гана колдонуу, керектүү өлчөмдө гана пайдалануу. Ошондо бизде бир топ экологиялык көйгөйлөр чечилмек. Эмне үчүн экологиялык көйгөйлөр пайда болду? Анткени, биз өзүбүздүн каалоолорубузду кулу болуп калдык. Мисалы, азыр дүкөнгө кирип байкап көрсөңөр бир кичинекей байпакты да илгичтерге илип сатышат. Аларды үйгө алып келгенде эки мүнөт да пайдаланылбай таштанды болуп ыргытылат. Кайра иштетилбеген таштанды болот, анын бизге кереги жок. Дагы мисал келтирейин, бир швейцариялык сааттын таңгагын көрүп калдым: чоң баштык, анын ичинде кутуча, андан ары баштыкча, андан соң дагы кичинекей кутуча, анан гана саат турат. Жогоруда айтылгандардын ичинен биз сааттын гана колдонобуз, калган сырты таштанды болот. Нобель сыйлыгын алган Нильс Бор айткандай “Адам баласы атомдук жарылуудан каза таппай, ал өзүнүн таштандысында гана тумчугуп өлөт”. Тактап айтканда, биз керектүү муктаждыктарыбызды алып колдонбосок аябай чоң экологиялык көйгөйлөргө дуушар болобуз.

Экологияда пайда болгон көйгөй эмнеге алып келет?

Экологияда мындай да: алгач кандайдыр бир зат жаралат. Ал зат белгилүү бир функциясын аткарат, андан соң зат өлүмгө дуушар болот. Аны кайра баштапкы затка чейин ажыраткыч редуценттер иштейт. Мындай чынжырчада таштанды эч качан пайда болбойт. Алар кайра минералдашат. Мисал үчүн, өсүмдүк күндүн энергиясын пайдаланып, топурактагы минералдык заттар менен азыктанып өз денесин түзөт. Ошентип алгачкы продукция пайда болот, аны консументтер (башка популяциянын организмдерин жеген тирүү жандык) азык катары жешет. Күндүн энергиясынын 10%ы гана кийинки чынжырга өтөт,

“

Үнөмдүү пайдалануу, туруктуу өнүгүү, жашыл экономика жөнүндө көп айтылганы менен бул “модага айланган сөздөрдүн” артында эмне турганын, ага кантип жетээривизди билбей жатабыз. Үнөмдүү пайдаланууну ар бир адам өз жоопкерчилигине алмайынча аң-сезимдүү керектөөнү жашоо образына айлантат албайбыз. ”- Нурзат Тотубаева

КЕЛЕЧЕГИҢДИ ПРОГРАММАЛА

“Мен ар дайым өзүмдү сынап жүргөн адаммын. Менин идеяларым канчалык деңгээлде татаал болсо дагы, аларды ишке ашырууну жакшы көрөм”

КАБАР: Алина Акматова
ФОТО: Эсен Ниязов

• **29 жаштагы Эсен Ниязов Америка Кошмо Штаттарында IT тармагында 10 жыл эмгектенип, Кыргызстанга кайтып келген. Учурда Бишкекте жана Москвада өзүнүн IT мектебин ачып, адамдарга программалоо тилдерин жана англис тилин үйрөтүүдө. Өзүнүн басып өткөн жолун, жана IT мектеби тууралуу айтып бермекчи.**

Америкага кантип барып калдыңыз эле?

Мен студент кезимде Америкага кетип, IT тармагында окуп, иштегем. 2017-2020 жылдар аралыгы Чикагодогу Cybertek компаниясында мекендештерге IT боюнча окутуу жана ишке орноштуруу компаниясын жетектеп келгем. Ал жакта иштеп жүргөн мезгилде, 600гө жакын Кыргызстандыктарга программалоо тилин үйрөтүп, жумушка орноштурганбыз. Азыр 1,5 жылдан бери Кыргызстанда жашап келем. 10 жылдай Америкада жашап жүргөндө бир кыялым бар болчу, тактап айтканда, Кыргызстандагы жаштардагы IT тармагына кызыктыргым келчү.

IT мектебиңиз тууралуу айтып берсеңиз?

Азыр менин кыялым орундалып жатат деген ойдомун. Peaksoft компаниясын түзүп, Бишкектеги окуу борборубузда 150гө жакын, ал эми Москва шаарында болсо 50дөй окуучуларыбыз бар. Студенттерибизди үчкө бөлүп карайбыз. Биринчиси Бишкектеги, экинчиси Москва шаарындагы, үчүнчүсү онлайн ар кайсы өлкөдөн окушат, мисалы Африкадан дагы студенттерибиз бар.

Биздин окуу борборубузда 9 ай окушат. Ошол убакытты биз үч бөлүккө бөлүп карайбыз. Башкача айтканда, биринчи, экинчи жана үчүнчү курс деп окутулат. Биринчи курста биз программалоо тилинин өзөгүн окутабыз, экинчи курста андан ары тереңдетилген версиясын, кошумча шаймандар, технологиялар тууралуу, ал эми акыркы курста болсо бизде окуу жок, жалаң гана практика менен өтөт.

IT адамдар үчүн...?

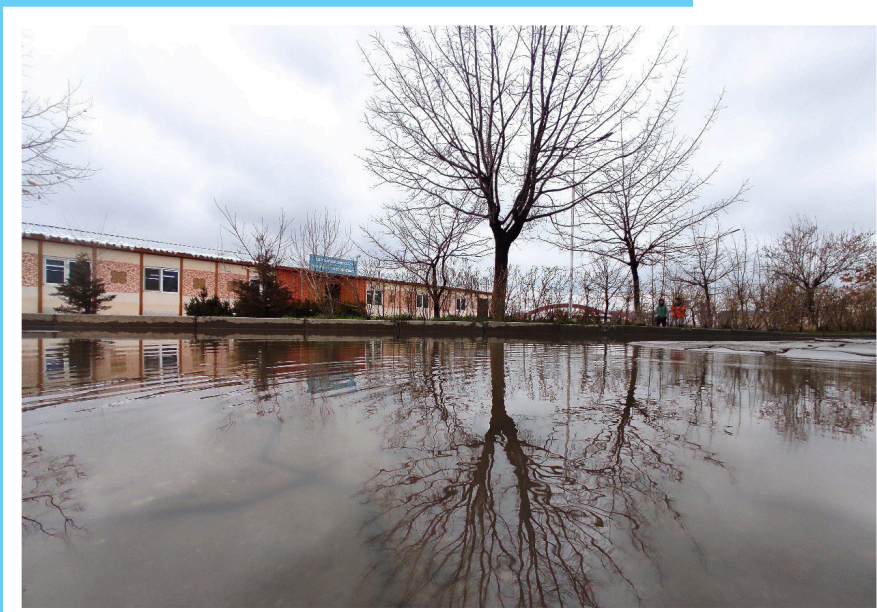
Мен байкаган нерсе бул - жаштардын көпчүлүгү региондо болобу, шаарда болобу IT тармагына кызыгуулары барган сайын артып жатат. Ошондон улам, бир жерде отуруп эле тил үйрөнүп, ошону менен бирге программалоо тилин дагы үйрөнсө, анда биздин рынок дүйнө жүзүнө чыгат деген позицияга келдим. Биздин окуу борборубузга “Программалоо тилин үйрөнөм, айтишник болом” деп келгендердин жаш курактары ар кандай. Мектеп окуучуларынан тартып, пенсияга чыккан ардагерлерди дагы кездештирүүгө болот. Алар жаңы кесиптерди окуп, эч качан кеч болбойт деген ишенич менен келишет. Анткени IT эч кандай кырдаал, жагдайларга карабай үзгүлтүккө учурабай иштеген тармак. Биз башка өлкөлөрдүн экономикасынан көз-каранды болбой, мүмкүнчүлүктөр бар болгон тармактарга агылышыбыз керек. Өзгөчө англис тилдүү IT катмары көбөйүш керек деп айтмакмын, анткени англис тили жалаң гана Америка эмес, бул дүйнө жүзү деген түшүнүк.

IT келечегин кандай элестетесиз?

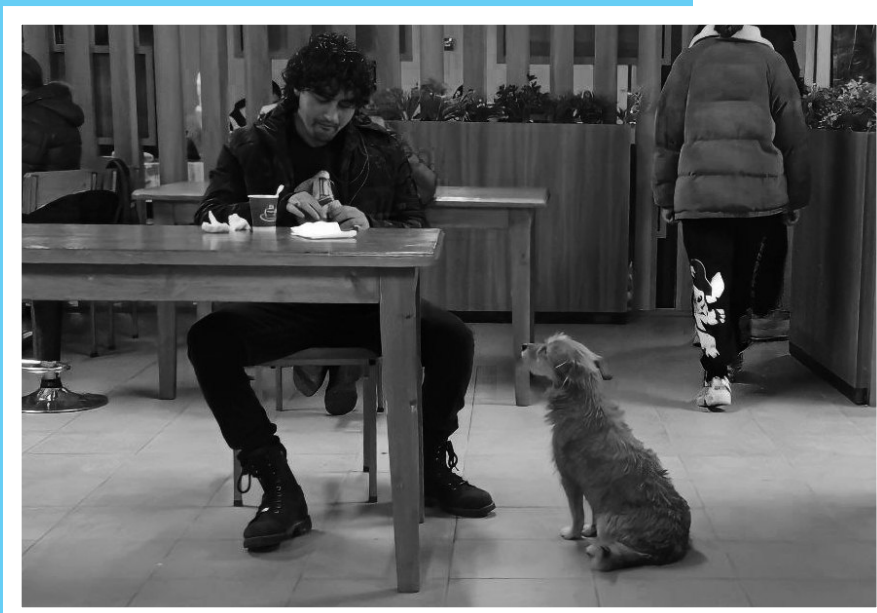
Келечекте IT миграцияны азайткан, өз мүмкүнчүлүгү жана билими менен каражат тапкан тармакка айланарына ишенем. Соңку жылдары чет өлкөдө дагы бул тармакка оогон мекендештерибиз дагы көбөйдү. Алар дагы Google, Microsoft сыяктуу ири компанияларда иштеп калса, же болбосо өздөрүнүн компанияларын ачып, дүйнөлүк деңгээлдеги компаниялар менен атаандаштыкка чыкса, эң соонун көрүнүш болот деген ойдомун.

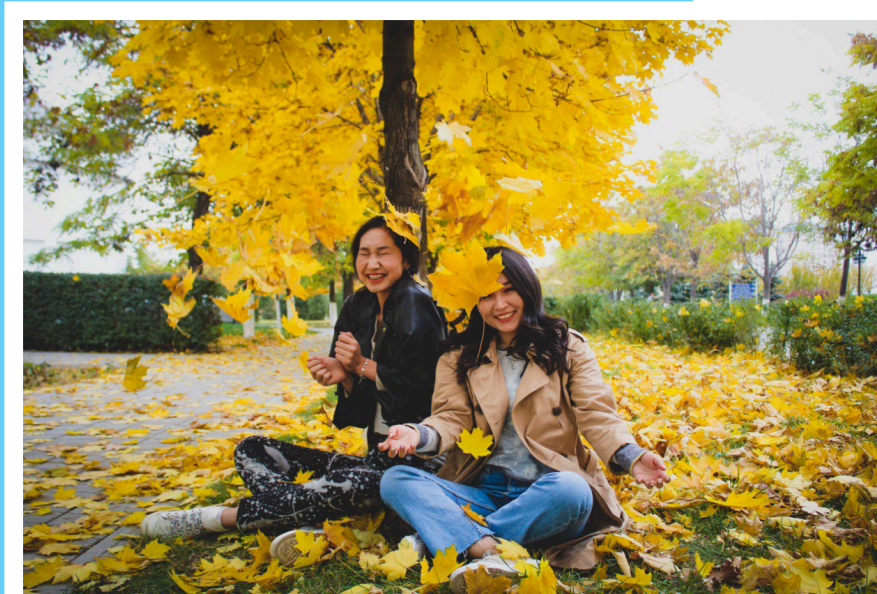
Кыргыз-Түрк “Манас” университети- Чыңгыз Айтыматов атындагы кампусунда жашоо

👁 **Канышай Акматалиева**

👁 **Асман Уланбеков**

👁 **Азамат Маматали уулу**

• **КТМУнун атынан гезит**

Ээси

Ректор, проф. док.

Алпаслан Жейлан

Биринчи проректор,

проф. док. Асылбек

Кулмырзаев

• **Кеңешчи тобу**

Доц. док. Эрдоган Акман

Доц. док. Гөкче Йозуртчу

Доц. док. Ниязи Айхан

Улук окутуучу док. Бакыт

Орунбеков

• **Басма сөз координатору**

Улук окутуучу, док.

Гүлзада Станалиева

• **Жооптуу редактор**

Улук окутуучу, док.

Топчугул Нармаматова

Кенже илимий кызматкер

Зеки Окйай

• **Редактордун орун**

басары

Гүлдана Нурмухаммед

кызы

Мехранфруз Набиева

• **Котормочулар**

Алтынай Нурдинова

• **Дизайнер**

Улук окутуучу Равшан

Абдуллаев

Жамол Абдрахманов

• **Корреспонденттер**

Акматалиева Канышай

Маматова Айгерим

Бекишова Элиза

Мусалиева Айдана

Замирбекова Айгерим

Замирбеков Жакшылык

Нурбек уулу Эсенбол

Абдыкалил кызы Айзирек

Кабылова Мээрим

Мамедова Раяна

Айбек кызы Албина

Айнур Абитова

• **Дареги**

КТМУ Коммуникация

факультети, Жал

студенттик кампусу,

Бишкек

Тел: +996 312 492756/1164